

- Tolnai Ottó: A három(-négy) 0 (versciklus) 3
Tinkó Máté: Testrész(let)ek reprezentációja Tolnai Ottó költészetében
(tanulmány) 12
Gyöngyösi Lilla: Áriák a Homokvárból
(Tolnai Ottó: *Költő disznósírból*) 16
Murzsa Tímea: Dobozok a tengerfenéken (Tolnai Ottó: *Kalapdoboz*) 19
Szegedi-Szabó Béla: Hajnali gondolatok (Mezei Erzsébet képeiről) 23
Balázs Attila: Szökés a bolhacirkuszból (próza) 27
Tóbiás Krisztián: A mindenség eszmélete (versek) 33
Tokai Tamás: Az angyalokról szól? (Danyi Zoltán: *A dögeltakarító*) 35
Sági Varga Kinga: Egyszer lesz, hol nem lesz...
(Hász Róbert: *Ígéretföld*) 40
Bucsi-Kovács Anikó: Templomból a romkocsmába – slim fitben
(Lovas Ildikó: *Cenzúra alatti*) 43
Lenkes László: A szikes feletti szilaj szelek
(Sándor Zoltán: *Föltámad a szél*) 46
Fenyvesi Ottó: Minimum Rock And Roll (versciklus) 50
Szarvas Melinda: Nostalgia-kollázs
(Fenyvesi Ottó: *A szabadság foglyai*) 55
Harkai Vass Éva: Naplóversek 60
Visy Beatrix: A mérés lázgörbéje
(Harkai Vass Éva: *Ami feltáruul s ami nem*) 63
Benedek Miklós: Tízről fél háromig (vers) 69
Takács Rajmund: Annyit dógoznak, de a nőknek nem köllenek (riport) 71
Kortárs horvát és szerb költők versei 80

A borítón és a lapzárókon Mezei Erzsébet képei

E számunk szerzői:

Balázs Attila író (Bp.), Benedek Miklós költő (Újvidék), Bucsi-Kovács Anikó kritikus (Tatabánya), Fenyvesi Ottó költő (Veszprém), Gyöngyösi Lilla kritikus (Bp.), Harkai Vass Éva költő (Újvidék/Topolya), Lenkes László kritikus (Bp.), Murzsa Tímea kritikus (Bp.), Sági Varga Kinga kritikus (Újvidék), Szarvas Melinda kritikus (Győr), Szegedi-Szabó Béla költő (Bp.), Takács Rajmund újságíró (Zenta), Tinkó Máté költő, kritikus (Békés), Tokai Tamás költő (Szeged), Tolnai Ottó költő, író (Palics), Tóbiás Krisztián költő (Balatonfüred), Visy Beatrix kritikus (Bp.)

A HÁROM(-NÉGY) O AVAGY A TOJÁSDAD ALLITERÁCIÓ

*Fekete Kantza bal czombján három O.
Körözőlevél*

*Olga Olegovna Orlovának hívták és hívják
– e tojásdad alliterációt kár lett volna elhallgatni.
Nabokov*

Nabokovnak – természetesen esze ágában sincs elhallgatni a „tojásdad alliterációt”, hisz az korántsem véletlenszerű. A tojásdadságot fokozza, hogy az „Orlova” az „orjol”, – „sas”- szóból képzett családnév. Az „O”-k, avagy nullák jelentése az lehet, hogy a művész a nulláról kezd alkotni – ha úgy tetszik, a semmiből, „ex nihilo; avagy a mű „ab ovo” kezdődik (szó szerint: „a tojástól”. A szerző intencióihoz tartozhat az is, hogy Oleg és Olga az orosz történelem kezdeteire utal: egymást követték ugyanis a kijevi trónon... (A Sebastian Knight valódi élete Jegyzeteiből)

Az éneklő hal batériái
akkor már kimerültek
a gyerekek is megunták
nyomogatni gombját
és dalát is megunták
(*don't worry*)
és kis mutatóujjukat
a hal recés torkába
dugdosni is megunták
(*don't worry*)
hányódásában ha belebotlottam
lelkiismeretfurdalást éreztem
úgy tűnt tátott szájjal
tesz szemrehányást
miért is hoztam el
arról a rotterdami piacról
hol valós pisztrángok
közelében leledzett
felemeltem
valami biztosabb helyet keressek
dalnok a dalnoknak
(*don't worry*)
hol immár az eljövendő idők
ellenében úszhat
a vadszőlővel futtatott kiskamra
falára a kénsárga öntöttvas gázóra
fölé akasztottam
most naponta láthatom
tátott szájjal dalolva
akárha a zöld azúr árja ellen ívni úszna
jóllehet dalolni már nem ő dalol
ily vadul kétségbe esve
(*don't worry*)
hanem itt nem messze kertemtől
egy idilli csalítban
hová a holdvilágban szerelmes
párok jártak hemperegni a csalánban
hová aztán majd minden bizonynyal
tévedésből bombát talál ejteni

a NATO
dalolni már nem ő dalol
ily vadul kétségbe esve
(*don't worry*)
dalolni egy lobogó torkú
talán sugárzás érte
mint anyyi embert
felénk palicsfürdőn
(istenem talán engem is
engem is
hiszen a lebombázott
meteorológiai állomás helyén
találtam meg
szorítottam szívemre
mint izzó bilyogzóvasat
a meteorológus kisleány
lombfűrészét
lyrára)
dalolni már nem ő dalol
ily vadul kétségbe esve
(*don't worry*)
dalolni
a csalit helyén füstölgő tölcserben
egy lobogó torkú
őrült kopasz csalogány dalol
az első magyar költő
ó ősem
borges szerint csalogány volt
(*don't worry*
be happy)

Az izzó gyalázka

6

Meghalt az adorjáni ottó
hol van adorján
benn égett a tanyáján
mint macskái között
a belgrádi festőnő bácstopolyán
meghalt az adorjáni ottó
nem voltam a temetésén
a festőnő temetésén sem voltam
most így a koromból kell
rekonstruálnom opuszát
igaz miközben könyvtáram
létrájával kóválygom
különben is kéményseprőnek vélnek
meg hát vasgolyóm is van
(én örököltem pilinszky vasgolyóját)
azzal a vasgolyóval mérem
meggyaláztatását
meghalt az adorjáni ottó
hol van adorján
nem voltam a temetésén
jöllehet az adrián élő
ókanizsai ottó temetésén
ott voltam
ágiék tengeri kagylóval díszített
csokrot hoztak
tiéd a tenger
tán még ma is ott tátognak
azok a kagylók a sírján
az ókanizsai ottó temetésén voltam
az adorjáni ottó temetésén nem
jöllehet el kell búcsúznom tőle
az adorjáni ottó az ókanizsai származású
hódmezővásárhelyi orvosnő férjének volt
az öccse
én jól ismerem hódmezővásárhelyt
mert tornyai festészetével foglalkozom
(újra-újra olvasom az égető eszter
pilinszky-epizódját)
és olykor a zentai beszédes istvánnal is

beszélgetek aki 5 évig élt vásárhelyen
csinálta a vásárhelyi újságot
sokfelé próbálták civilizálni a háború
elől szétfutott vajdasági gyerekek
magyarország vidéki lapjait
persze eredménytelenül
amikor az adorjáni kajakosok
legjobbak voltak jugoszláviában
ottó egyike volt a bajnokoknak
akkortájt kérdezték mindenféle
hol van adorján
valóban hol van
ottó végtelen fehér kecskenyájjal
tűnt fel felénk a járáson
gondoltam az igazi bajnokok
így járnak
végtelen fehér kecskenyájjal
ahogyan én egy fehér számmárral
és ide költözött a szomszéd tanyára
fogalmam sincs hogyan érkezett
50-100 kecskét fejni kétszer naponta
de arra gondoltam idővel majd
jutka és én is besegítünk
hiszen senki sem tud olyan
kecskesajtot csinálni
mint kis háncshordóiban jutka
a szitás gyártja a kis háncshordókat
én vagyok a legjobb kuncsaftja
kis rézszitákat
háncshordókat vásárolok nála
ám adorjáni ottó behívót kapott
a háborúba
és szélnek eresztve nyáját
vásárhelyre ment a határon túlra
egy ideig ő is olvasta a vásárhelyi újságot
majd visszajött a ludasi tó partjára
ahol meg fiam szomszédja lett
semmi sem ment neki
csirkével foglalkozott

8 de az asszony elhagyta
füvet
nádat vágott a nyaralók előtt
a tó jegén
és akkor kigyúlt a tanyája
benn égett
mindig úgy fogom látni szőkén
a járás szikes legelőjén
a végtelen fehér nyáj közepette
nyakában az érmekkel
nem voltam a temetésén
noha tudom
el kellett volna mondani
nem ő hibázott
ó nem
az adorjáni ottó fehér utópiája
hibátlan volt
szeplőtelen a gyalázatban
azt mondják a tűzben
ő már halott volt
izzott
soká hadonászott a gyalázkája

*Nem engedte térdre essem
(fenyvesi ottónak)*

9

Hív menjek oda
de én nem megyek vakaródzom
hiszen jól ismerem
aztán mégis odamegyek
mutatja átlát a szitán
elém tartja
én is átlátok rajta
bámuljuk egymást
nem értem hogy került oda
ő sem érti én hogy a fenében
kerültem ide
mondom majd elmesélem
a szitásnak
akitől a kis rézszitákat vásárolok
én vagyok a legjobb kuncsaftja
kis háncshordóit is mind felvásárolok
regény misu nem érti
hogyan van az
hogyan nem tudok ellenállni
a kis rézszitáknak háncshordóknak
ahogyan ha új rézdrótkéfét látok
azoknak sem tudok ellenállni
regény misu nem érti
a drótos kefekötőnek is én vagyok
a legjobb kuncsaftja
úgy viszem haza az új rézdrótkéféket
mint más a nyulat a galambot
jóllehet ha megérintem
felvérzi kezem
mire hazaérek
az isten sem tudja közben merre csatangoltam
mind a két kezemből csorog a vér
a szitán keresztül mesélem neki:

adorjánra mentünk halért
a kanyarba irányítottak bennünket
a repeckihez
elhaladtunk a szecseiék gátórháza előtt
végül a kubikgödörök között
megleltük a levezető utat
de repeckinek csak egy nagy márnája volt
megvettük
már indultunk volna a márnával
amikor jutka megkérdezte
mivel tisztítsa meg
repecki azt mondta hálós krumplis zsákkal tán
de legjobb ha drótkéfével
nyár volt kánikula
felkapaszkodtunk a füves töltésre
ismét elhaladtunk a szecseiék gátórháza előtt
majd bementünk az adorjáni áruházba
szeretem ezeket a falusi áruházakat
nagyon szeretem őket
mindig sírni támad kedvem
most is sírni támadt kedvem
az adorjáni áruházban
édesapámnak is volt boltja
oromon
az oromi áruházban is
sírni támad kedvem
egy lélek sem volt az áruházban
dongtak a legyek
talán nekik is légynaplót kellene vezetni
mint a kis szlovén sajtmanufaktúrák tulajdonosainak
én is vezetek légynaplót
alkalomadtán majd olvasok fel belőle
a kiszolgálók is eltűntek
körüztünk csendben
egy pillanatra azt hittem
tévedésből a templomba mentünk
akkor előjött az egyik elárusító
mintha megjedte volna tőlünk
azt hitte tán ki akarjuk rabolni
legalábbis mintha nem illettünk volna oda
mit szeretnénk kérdezte elcsukló hangon

mondtam egy drótkefét
most még jobban meghökkent
féltem sikítva elszalad
és majd mehetünk őt is látogatni
a törökkanizsai elmeogyintézetbe
legalábbis nem úgy festhettünk
mint akik egy drótkeféért jöttek
elment kicsit keresgélt
láttam ultraviola műanyag edények
hullanak alá
egy új kétágú létrát tesz odébb
rettegni kezdtem nem találja
de öt perc se múlt és már hozta is
az új rézdrótkefét
hozta kissé maga elé emelve
hozta akárha fáklyát
vadul lobogott a kezében
jutka megragadta a karom
nem engedte térdre essem
térdepelve vegyem át
az adorjáni rézdrótkefét
átvettem
jutka fizetett
vittem az adorjáni rézdrótkefét
vittem rézsút át a sziken
látom bámul a szitán keresztül
nem érti hogy a fenében kerültem ide

„Szív formájú nyelvek
Verik a felhőket
Értem jönnek”

12 Tinkó Máté

TESTRÉSZ(LET)EK REPREZENTÁCIÓJA TOLNAI OTTÓ KÖLTÉSZETÉBEN

Megjegyzések a *Sírálymellcsont*

című kötethez

a gépfegyver, ott minden a helyén van. Szuggesztív, erős produktum, valószínű pálinka, s ezt kevés könyvről lehet elmondani.”¹

A három nagyobb ciklusra bomló kompozíció már tartalmazza a kritikusok által előszeretettel citált Tolnai-vonatkozásokat, úgymint az iróniába átforduló játékosságot, a nyelvi rafinériák és poénok alkalmazását, az élő és élettelen tárgyak iránti elkötelezettséget – mely gyakran szinte fetisizmusról árulkodik –, illetve hol a hinta oda-vissza lengéséhez hasonlatos, hol kaleidoszkópszerű, hol repetitív montázstechnikát, a képzőművészet perspektíváit, továbbá a film kamerakövetésével analóg szerkesztésmódot a vizuális síkon. Mindez pedig olyan sajátos irányba, a világ egészének birtokba vétele – és e törekvés folytonos kudarca – felé mutat, mely a humánus történelmi létbevetettséggel is számot vet, holott intenciójában mintha el akarna jutni a történelem előtti létbe: egészen a kezdetekhez, amellyel a Semmi és a Minden metafizikai tapasztalatait egyaránt képes közvetíteni.

A közvetítettség rendkívüli intimitását ugyanakkor Tolnai e kötetben sem a direkt alanyiség révén valósítja meg – amint ezek a szempontok felmerülhetnének, a lírai beszéd fityiszot mutat az olvasónak. *Sírfeliratom* című nyitóverse ennek megfelelően hangzik: „itt nyugszik stb. az / ki madárfejét / üvegfalban ütötte szét.”²

A műfaját tekintve epigramma egyrészt formailag, másrészt beszédmódjában is átértelmeződik: a vers azáltal válik ironikus hangvételűvé, hogy a halál okának mozzanatát felnagyítva, magáról a halál körülményeiről beszél, míg a szóban forgó szubjektumot deheroizálja, amely a logikai csattanót a testtudatán keresztül ténylegesen csattanásként szenved el – erről nem

Tolnai Ottó második kötete az 1967-es évben jelent meg az újvidéki Forum Könyvkiadó gondozásában. A versek akkortájt Weöres Sándor figyelmét is felkeltették, sőt a költő egy 1968. augusztusi levelében elismerő szavakkal nyilatkozik róluk. „De valóban, a »Sírálymellcsont« kötet sorai úgy pattognak, mint

tudunk, a vers a reflexió előtt hallgat el, így teljesítve, kerülő úton eredeti funkcióját: sírfeliratként. Ami biztos, hogy az identitást valamilyen akadály („stb.”) eltakarja, helyette az egyedi, az egyszeri, az önként vállalt létfeladás negatív élménye áll, azaz csak és kizárólag az van megjelenítve.

Mintha az esztétikumhoz való hozzáférést nem a nagybetűs 13 Test közvetítené, hanem a test apró részleteinek tapasztalása adná, amely a kamera közelítő-távolító funkcióját igényli. Efféle kamera példának okáért az emberi szem is, a metareflexív gesztusként ható költői instrukciók voltaképpen ezt az aspektust hangsúlyozzák az Enikő-versekben. De mivel ez a fajta objektív szemléletmód tematikailag mégiscsak szerelmes verseken keresztül válik számunkra elérhetővé, egymástól eredetileg távoli minőségek közelítenek, majd vegyülnek egybe. „Közelebb hajolunk. / Bonyolult harisnyatartód. / Hajszálvékony gyűrőd. / Az új hintaszék. / Mosolyogni próbálsz. De / csak egy lyuk keletkezik / az arcodon.”

Már ebben a ciklusban fontos szerep jut az ismétlés költői alakzatának, mely nemcsak a szó- és gondolatritmus bizonyos prozódiai törvényszerűségeit hordozza, hanem – az egyébként a hatvanas évek végének kortárs költészeti tendenciáit szemlélve nem egyedülálló módon – ismeretelméleti igényű kérdéseket is felvet. Ami pedig a társadalmi vonatkozásokat illeti, a kelet-közép-európai létmód számára az ötvenes évek végétől megszilárduló hatalmi rendszerek keretein belül az ismétléses szerkezet az elzárkózásnak, a magába záródásnak („gömbjébe zárt az úr”; „Ám a gyerekek körénk is kört rajzoltak a vízen”) válhatott pontos, ugyanakkor zilált metaforájává. Zilaltság alatt pedig a relativitás elméletéből fakadó csalódottság következményét, az igazságértékek perspektivikusságát értem. „Egy almát / tettél a tányérra. / Kettévágtam / megettük. / Két alma maradt / a tányéron. / (Az enyém / és a tiéd.)”

Tolnai Ottó, az Azúr poétája már a *Sirálymellcsont* kötetben megalkotta az Adria-mítoszt, amely később „mythologie personelle”-jének szerkesztését adja. Jellemzően nem szükséges, hogy konkrétan a tengerről beszéljen a költő, de olvasóként érzékeljük a víztömeget, míg a flórából és faunából pedig valamiféle közelségét az átmenetnek mérsékelt és mediterrán éghajlatú tájak között – az élő és a holt anyag egymásra utaltságát. Mindazonáltal kerültek a kötetbe referenciapontokat jelölő szövegek is, a *Képeslap* – mely Rijeka városát említi – egészen érzékletes képpel zárul. Benne passzív a megszólított-megnevezett test(rész): „és valaki / vagy egy pálma / megfogja a kezéd”.

Az *Arckép forradással* című vers a címhez hűen „csupán” egy forradásról beszél, méghozzá a szeretett lény testfelületén levő forradásról, melyen

az öltés helyeit a beszélő „egy túvel piszkálgatja”, „figyelmesen, mintha még csak most varrnám össze, / mintha mindig nyitva szeretném tartani.” Az írás verbalizálja e szándékot, mely ismét a test felületét, annak egy részletét pásztázza. A látványon túl szinte minden egyéb szempont mellékes („az is, hogy nekem mi közöm hozzá”). Vagy mégsem? Túl azon, hogy egy pillanatban a magát eladdig háttérbe vonó versbeszélő beavatkozik, épp korábbi figyelmének elmélyülése, cizelláltsága révén változtatja meg a tárgy esztétikai minőségét is: az eredetileg rút szépségessé változik, a forradás mint testi jel, mintegy pozitív előjelű stigmaként, a szakralitás szférájának lényegiségével bővül. Ebből pedig arra a megállapításra juthatunk, hogy a Tolnai-költészetben felbukkanó értékátminősítések kétirányúak, a deheroizált, gyakran ironikus szemléletmód a részletek iránti megszállott fogékonyságában ragadja meg a stilizáció lehetőségeit.

A versbeszélő rendkívül precíz optikai viszonyt alakít ki környezetével, holott saját arcát vagy testét totalitásként nem hagyja kirajzolódni, ennek ellenére ott van, és testrész(let)ei szintén a szöveg korpuszát képezik: „Kisujjammal még mindig köldökömben / Embrionális pózban / A víz alá merültem.” A víz alatti létezés mozzanatainak előtérbe kerülése konstruktív erővel bír, a fantáziát a láthatatlan, a benső történések irányába tereli, sőt imaginárius keretbe foglalja: „Hang már nem jött a torkán, / de a hangszálak néma rezgésétől, / a magán szépen áthajló híd / puhán vízbe omlott / és a halak a hulladékkal / máris szétszaladtak.”

Che Guevarának ajánlott verseivel Tolnai a gerillamozgalmak belső léte iránti érdeklődéséről tesz tanúbizonyságot, de akár a hatvanas évek derekán induló *Új Symposion* folyóirat vállalkozásának kockázatát is az utalásrendszer mögött láthatjuk. Éppannyira a kívülállás, az anarcholíra iránti elkötelezettség üzenetében komoly szövegei ezek, mint ahogy a környezetrajz aprólékosságával, megelevenedésével maga a forradalmi lázadás is ironikus gellert kap, különös, megkockáztatom, esetleges színben tűnik fel: „Valamivel már kevésbé veszem / biztosra a hajnalt / tömérdek apró ravasz operáció / eredménye ez.” A szürreális képek ismét a test mint totalitás lepezésének, a rejtőzködésnek a szolgálatában állnak: „Nem akarom hogy lefényképezzenek / tegnap sem sikerült nekik / behúzódtam az asztalfiókba”. Az elmélyült figyelmet itt is a megszólaló perspektívája biztosítja, akinek nem kevesebről, mint a titkos akciók megszervezéséről, a szélsőséges éghajlati körülményekhez való alkalmazkodásról van szó. A közösség ígézetét magában foglaló gerillalét túlmutat a grammatikailag kifejezhető szabályrendszeren, azt komikus megvilágításba helyezi. „Az első sorból engem lőttek ki / a másodikból én lőttem ki magam / a harmadikból engem lőttek ki / a negyedikből én lőttem ki magam”. Ugyanakkor kitapintható e célzott-céltalan tevékenység mögött (a *Wilhelm-dalok* „bolondinges” Vilijére vagy a narkotikumokba vesző

Csáth Géza sorstragédiájára gondolva, mintegy azokat megelőlegezve) Tolnai Ottó lírai énjének árvasági bizonyítványa, a magányérzet is. A részletekben elvesző, ám ezzel tulajdonképpen a semmit markoló tudat megnyilvánulása végtelenül kitágítják a versekben megképződő horizontot. A végtelen felé tágitják ki. „Merre is induljak / a távolságok már itt benn is / végtelené nyúltak / puhán behavazottak / Mégis jó egy kicsit mozogni / forogni mint a gazellák / magasra ugrani / Merre is induljak / A fegyvert egyik vállamról / a másikra helyezve / e holt papiroson / diagonálisan át”.

15

A mediális váltások szerepe, a reflexió aktusa ebben a mikroszférában, bár a legközönségesebb dolgokhoz kapcsolódik, ugyanakkor egy reggeli borotválkozás látványa a materiális összetevők hosszú sorát vonultatja fel, míg a mellérendelő szerkezetek nemcsak a képszerűség intenzitását növelik, hanem hangsúlyt helyeznek a hiánylogikában, a szétfoszló identitásban megképződő grandiozitásra, az előre és hátra nyitott időbeliségre is. „Úgy kezdődött / hogy egy napon többé már / nem volt időnk borotválkozni / rezgő ujjainkat többé már / nem emelhattük magunkra / a fa sáros gyökerét az ég felé mutattuk / tükreinket puha itatósök közé raktuk / kis korallszigetre húzódtunk / rózsaszín sün hátán kuporgunk / tengeri csillagot nyeltünk / úgy kezdődött”.

„Fagyos homokszemeket hoztál / a könyv lapjai között [...] Észre sem vetted hogy a lapok / üresek [...] még fel is sóhajtottál / milyen szép volt [...] Fagyos homokszemeket hoztál / a könyv lapjai között” – ekként zárul a kötet, mely éppen e hideg, pontszerű képződmények szintjén konstruálja meg a valóságot. Majd a homokszemeket a tenger öleli át. A test mint egész, mely alatt csillagszerű képződmények oszcillálnak. A test hol elkülönböződő, hol összetapadó, végtére is utánozhatatlan részei.

Új Forrás 2015/9 – Trinkó Máté: Testrészel(ek) reprezentációja Tolnai Ottó költészetében – Megjegyzések a *Sirálymellsont* című kötethez

¹ Idézi: HÓZSA Éva, *Weöres Sándor és a vajdasági magyar irodalom* = H. I., *Idevonzott irodalom*, Szabadka, Grafoprodukt, 2004. <http://www.zetna.org/zek/konyvek/116/hozsa07.html> (A letöltés ideje: 2015.09.15.)

² TOLNAI OTTÓ, *Sirálymellsont*, Újvidék, Forum, 1967.

1998 tavaszán Parti Nagy Lajos és Tolnai Ottó leültek beszélgetni: többrészes életút-interjút készítettek a rádió számára. Hat évvel később megjelent a *Költő disznósírból*, a hanganyag írott változata – így foglalhatnánk össze

16 Gyöngyösi Lilla

ÁRIÁK

A HOMOKVÁRBÓL

Tolnai Ottó: *Költő disznósírból*

– *Egy rádióinterjú regénye*

röviden a kötet keletkezését, de ezzel igencsak keveset mondunk. Hiszen a „regény” (használjuk a szerző műfajmegjelölését) nem egyszerűen a rádióműsor gépelt változata, hanem sokkal több annál: Tolnai Ottó évekig alakította, bővítette a szöveget, mígnem forma-

ilag és tartalmilag is kinőtte az interjú egykori kereteit.

„Elmondva: zseniális! Leírva: unalmas banalitások...” – olvasható kézírással, piros tollal a *Költő disznósírből* egyik könyvtári példányában, mintegy negyedik mottóként. Pedig a kötet nagy erénye, hogy elválaszthatatlan (persze olykor sejtethető), meddig tart az „eredeti” szöveg, és hol kezdődik az utólagos kiegészítés: az írott szöveg szerves egészet alkot – nemcsak formailag, stílusosan, de tartalmilag is. Mindeközben sikeresen megőrzi a hangos változat dinamikáját. Igaz, az átalakítás során Parti Nagy kérdései – mint arra ő maga is utal az előszóban – szinte feleslegessé váltak: előfordul, hogy egy-egy válasz akár negyven nyomtatott oldalt foglal el. Mégis szükséges katalizátorok ezek a kérdésmaradványok, hiszen Tolnai gondolatfolyamai, külső-belső monológjai ezek hatására indulnak el. Hogy azután teljesen szabadon, egyre visszább kalandozva (lásd: Tolnai rák-volta), egymásra odavissza utaló anekdoták sokaságával „válaszoljon” a kérdésekre. Az interjúalany áriázik. A beszélgetés rendhagyó voltával természetesen ő maga is tisztában van: „előbb mindig magam felé próbálok kaparni, csak azután utalok valamit a kérdéssre, illetve próbálok meg a történetet válasszá manipulálni.” Tehát a ritkuló kérdések, a szellős interjúforma révén vérbeli Tolnai-mű a *Költő disznósírből*, a rá jellemző kacskaringós közeledésekkel, váratlan képzettársításokkal, ellentétes regiszterek összeeresztésével, miközben gyakorta felbuknának az egész életművet uraló motívumok – ezek keletkezésére most választ, pontosabban néhány eredettörténetet kapunk.

Tolnai a „semmis dolgok” költője. A hétköznapi tárgyakkól és fogalmakból virtuális és fizikai gyűjteményeket hoz létre, fel- és kiemelve azokat a láthatatlanságból. Innentől pedig ezek a fogalmak, tárgyak (csak két példa: a 13-as szám és a csipke) hivatkozási pontként működhetnek. A fizikai gyűjtemények nagyrészt az interjú (és az átdolgozás) helyszínén, a palicsi házban

(a Homokvárbán) található – így főleg a kötet első felében gyakran a szobaberendezés határozza meg a beszélgetés menetét. A *Költő disznósírból* azt a látszatot kelti, hogy a szerző élete is ugyanígy épül föl, mint a művei: szokatlanul sok benne az össze nem illő tárgy, az abszurd és tragikus fordulat. Megfigyelései a látszólag jelentéktelen történekekről, személyekről Tolnai különös fogékonyságának következtében vissza-visszatérő jelképekké sűrűsödnek és hálózatokba rendeződnek, összefüggésbe lépnek egymással. Sokszor nem is értjük a beszélgetés során, miért dob be egy-egy újabb sztorit, melyből rögtön egy másikra ugrik, hogy az eredménytel – mely gyakran csak egyetlen jelző, kép vagy mondatföredék – kiszíneze, érthetőbbé tegye az aktuális állítását. Egy-egy kérdést úgy jár körbe, ahogyan egy sematikus virágot szokás rajzolni: a közepe köré hurkakként illeszkednek az elrugaszkodó, majd vissza-visszatérő történetek.

De mégis, nem beavatottként hogyan közelítsünk ehhez a sűrű, oldalnyi körmondatoktól ékes, gyakran nehezen olvasható szöveghez? Segítségképpen Tolnai „fejezetekre” osztja mondandóját – egyrészt megtartja a rádióinterjú eredeti felosztását, hat nagy részre tagolva a szöveget, másrészt ad hoc módon „alfejezeteket” is közbeiktat, tematikus blokkokat létrehozva. Más kérdés, hogy pl. *A menyasszony elérhetetlen keze* című blokkot minek tekintjük: egyszerű kitérőnek, kedves sztorinak vagy épp jelentős életrajzi momentumnak. A kötet egészére nézve is több olvasási mód, narratíva kínálkozik.

Kézenfekvő lehetőség, hogy életrajzként olvassuk a *Költő disznósírból*, hiszen a rádióbeszélgetés témája Tolnai életútja volt. Ez a megközelítés viszont hamar zsákutcának bizonyul: egy hagyományos életrajztól eltérően a kötet meseszövése nem lineáris, évszámok alig vannak benne – gazdag, megbízható monográfia egyébként is elérhető már Tolnairól Thomka Beáta jóvoltából. Ehelyett ebben a könyvben minden információ egy pont körül lebeg, zsong, ez pedig a mesélő személye. Bármelyik pseudo-adatból válhat egzakt tény, ahogyan tetszés szerint bármelyiket tekinthetjük költői képnek is. Azaz Tolnai metaforái és a valóság szabadon átjárhatók ebben a kötetben is. Pl. a Neretva hídjának helyreállításáról így beszél: „Nekem ez nagyon fontos, hogy az egyik legszebb metaforát épp a magyarok segítenek visszaállítani”. Tehát nemcsak a tárgyak válhatnak metaforává, de fordított irányban is működik a dolog; ezt az aranyzógek története is megerősíti. A különböző irodalmi motívumok, az életrajzi adalékok, a barátok és példaképek érzéletes portréinak asszociatív csoportosításából legalább annyira megismerjük az író-költő környezetét, mint őt magát, illetve művészetfelfogását – így a kötet több is és kevesebb is, mint egy biográfia.

Ez a jellegzetesség további olvasási módokat kínál: működhet a kötet egyfajta Jugoszlávia-gyorstalpalóként, két szempontból is. Egyrészt remek lehetőség a jugoszláv irodalmi-művészeti élet főbb szereplőinek megismerésére – hiszen Tolnainak egyformán fontos a térség magyar és szláv művészete, s magát is inkább a vajdasági-ex-jugoszláv irodalomban pozicionálja, mint az egyetemes magyarban. A jugoszláv közélet bonyolult játszmáiban pedig elválaszthatatlan egymástól a különböző nyelven alkotó, de egyazon valóságból táplálkozó művészek élete – ehhez képest Tolnai számára a magyarországi történések távoli, marginális eseményeknek tűnnek. Mégis furcsállja a két oldal közti kommunikáció hiányát, amivel csak egyetérthetünk a rengeteg, számára jelentős, magyarországi olvasóként viszont ismeretlen név, esemény láttán: „Érdekes, hogy ezekről a kis kultúrák egymás között semmit sem tudnak. Magyarországon senki sem tudja, ki volt Ljubo Babić.” Másrészt a kötet az alapoktól kezdve ismerteti meg Tolnai társadalmi és földrajzi környezetével: a hétköznapi világ, a tanya, az Adria feltérképezésével – melyek Tolnai művészetének fő ihletői – közelebb kerülhetünk akár a *Wilhelm-dalok* groteszk-tragikus mikrovilágához is. Tolnai számára különösen fontos a hagyományok lecsapódása a jelenben – a gyerekkorából eredeztethető tudásanyag máig tájékozódási pontként működik számára, legyen szó a Kosztolányi-család közelségéről, a világbjajnok tűzoltók történetéről vagy a *Tolnai Világlexikonról*. Akár alternatív valóságként, akár a jelennel ütköztetve meghatározó a szűkebb-tágabb lakókörnyezet olykor mitikus árnyalattal gazdagított múltja. Ezzel pedig rögtön egy újabb olvasási módhoz jutunk: az emlékfolyam mélyen belevon Tolnai művészi világába, így a szerző alkotófolyamatából is sokat megsejthetünk.

A néhány tényszerű, ars poetica-jellegű kijelentés mellett, melyeket nagyrészt Parti Nagy még Tolnai számára is megkerülhetetlen kérdései provokálnak ki, mint például: „Mindig az ellenpólust szeretem olvasni, a másik típusú költőt. A szabadverseket nem szeretem olvasni. A szabad én vagyok.”, ugyanilyen érdekes folyamatában, gyakorlatban megismerni Tolnai alkotóművészetét. Hiszen a szöveg szabályosan bekebelez: a két időszik miatt úgy érezhetjük, a szemünk láttára alakul-formálódik az írás, azaz részesei lehetünk egy Tolnai-mű keletkezésének: szerzőnk olykor ki is szól a „regényből”, utal a munka nehézségeire vagy az aktuális körülményekre. Így egyszerre kapunk biztos elméleti háttérrel, sok izgalmas fogódzót az egész életműhöz és tapasztalhatjuk meg a gyakorlatban, hogyan dolgozik a mester. Azaz a *Költő disznósírból* jó életrajzhoz méltóan többszörös ars poetica is – s mint ilyen, sosem veszít aktualitásából, tizenegy (tizenhét) évvel keletkezése után is ugyanolyan releváns és izgalmas olvasmány. Veleje, azaz Tolnai vibráló alkotókedve azóta is velünk lüktet, köztünk él. (*Kalligram, Pozsony, 2004*)

Tolnai Ottó *Kalapdoboz*a különleges mutatvány. Ha innen nézed: doboz, amelyben a gyermek a titkot keresi. Ha a másik oldalról nézed, kalap, amelyből a bűvész egyszerre húzza ki a nyulat, és amely egyszerre átjáró – nyüüreg – Alice Csodaországába.

Szabadkaországba, Pa-
licsra, Tolnai világába.

„[F]ü rdőhelyen
élni olyan, mintha egy
üres metafizikus festmé-
nyen élnél” – írja egy íz-
ben Tolnai. A *Kalapdoboz*-
ban összegyűjtött esszék
pedig, akárha sajátos iko-
nok lennének, bevonják

olvasójukat ebbe a metafizikus térbe. A kulcsszó a metonímia: a szöveg mint ablak, vagy még inkább ajtó az adott festményre, életműre, sőt, nagyon sok esetben magára az alkotóra. Szokatlanul intim szövegekkel találkozunk, amelyek talán első látásra furcsák lehetnek a műkritikák általános hangvé-
teléhez szokott befogadónak. Tolnai nem értékeli a szó hagyományos érte-
lében, ennek ellenére kánont képez a megidézett alakok által, így betekintést
nyerhetünk magánmitológiájába, imaginárius múzeumába. Kiinduló pozíciója
sajátos, kevert pozíció: egyszerre gyűjtő, műkritikus és szépiró. Ez az állandó
mozgás pedig burjánzó, asszociatív írásokat hoz létre.

Murzsa Tímea 19

DOBOZOK A TENGERFENÉKEN

Tolnai Ottó: *Kalapdoboz*

– képzőművészeti írások

Tolnai, a gyűjtő

Ha már az imaginárius múzeumot említettük, érdemes pár szót ejteni magáról az intézményről. A képzet, amit ma is ismerünk, a valamilyen szempont szerint (földrajzi, történeti, tematikus, vagy akár mindhárom egy-
szerre) összeállított gyűjteményekkel dolgozó múzeum, újkori lelemény. Ezt megelőzően a múzeum annyit jelentett, mint a művészet és a csodálatos dolgok háza: *Kunst- und Wunderkammer*. Ritkaságokat, a hétköznapitól el-
térő tárgyakat sorakoztatott fel, különösebb ráerőltetett narratíva nélkül. Ennek a rendszernek nagyon fontos része volt a gyűjtő, a kincsképző. Ami-
lyen Tolnai is. Szerzőnk szemében az előbbi értelemben említett „csoda”
sokféle lehet. Egymás mellé kerülnek a löszbabák, amelyeket a szél forga-
tott ki a tipikus bácskai, homokos tájból, de megőrződik a rothadó kaptafa,
illetve „átcsempésződik” a határon (azon a bizonyos határon, amely a
peremlét egyik legfontosabb jelölője) egy talált-csinált kis fadarabon álló
kerítésdarabka is. Nevet is kap: *A vasfüggöny emlékműve*. Tolnai univerzu-
mában, és a valóságban, saját életterében, a Homokvárban is, ezek a dol-
gok egymás mellé helyeződnek, és önmaguktól működnek, hatva egymásra.

Akárcsak a múzeum legelső formájában – ahogy arra Fököli Gábor is rámutat a kötetéről írt kritikájában¹.

20 Tolnai bekukucskál a műtermekbe. Apró, emberi mozzanatokat vesz észre: például, hogy Suhajda Zita festőnő apjának vadászkutyája hogyan marakodik az ő kutyáival. Vagy éppen anekdotázik Gyelmis Lukács, az első írás főhősének lányainak szépségéről. Szereplőit becézi: Lacika, Jóska.

A *Kalapdoboz* egyik legerősebb képe egy fénykép, melyen a szerző látható Sáfrány Imre betegágyánál. Elképesztően intim pillanat. Az író tenyere a festő karján nyugszik. Ahogy azonban elindul felfelé a tekintetünk a kézről, a kép fókuszáról, ahogy elkezdjük pásztázni a hátteret, egyszer csak észrevesszük, hogy Sáfrány feje fölött ott függ egy aprócska kép: a *Két vitorlás* című festménye. Az *Egy mondat Sáfrány 2000. augusztus 31-i megnyitójára* című szöveg tanúsága szerint Sáfrány elmondja, hogyan kellett volna elemeznie Tolnainak ezt a képet: „ennyi minden rejlik egy tenyérynyi pasztás, boldog felületen” – zárja mondandóját. S ahogy észrevettük a képet, egyszerre Tolnai egy másik meghatározó pozíciója is felsejlik mögötte, és egyszersmind a szövegek mögött is: a műkritikusé.

Tolnai, a műkritikus

Ahogy korábban említettem, Tolnai nem a hagyományos értelemben vett műkritikusok közé tartozik. A műkritikusi és magánemberi mivolta szervesen összekapcsolódik, célja „az indiszkréción át éppen valami abszolút diszkréciót” hozni létre. Ennek az indiszkréciónak van egy nagyon is prózai oka a tudatos narrátori pozíción kívül. Ez pedig az, hogy a szövegek legnagyobb hányada olyan alkotókról szól, akik vajdasági kötődésűek, említhetjük például „a festők intenzív jelenlétét Zentán, a gyerekek akár az utcán is találkozhattak a nagy Párizst járt, Soutine, Rouault, Czóbel és Tihanyi közelségéből érkező, eszeveszetten gesztikuláló, ecsetével kardozó Konjovićtyal, a gesztusokat rációval lehűtő, jegelő Ács Józseffel, illetve hát Benessel.” Tolnai más tárgyú szövegeiben is óriási jelentősége van ennek a területnek. Egyfajta toposszá női ki magát, a peremlét, a határhelyzet sajátos jelölője. Nagyon sok – és gyakran hosszadalmas – helyleírással találkozunk, mintha Tolnai maga is meg kívánná festeni a tájat, ahol kalauzol bennünket. A *Kalapdoboz*ból kirajzolódik egyfajta vágy az intézményesülésre: „Benes, Siflis, Szajkó és lényegében Torok is, már jóval a háború előtt kialakították ezt a kettős-hármas kötődést, életformát. [...] Sajnos, úgy tűnik, a végek és a végeken túli sávok művészeinél, nem vagy alig lévén intézményeik, természetes ez a különös vándorlás, helykeresés...” Mintha valamelyest ennek az intézményesülésnek lenne az egyik pillére a *Kalapdoboz* (ezért is nyerte el vele Tolnai a 2013-as Nagypáti Kukac Péter képzőművészeti díjat). Ezzel együtt

a szerző termékeny pozíciónak látja ezt a fajta ingázó létet: „Mert a művészetnek egy ilyen kilengéshez kell egy tengely, egy ilyen szabad pálya, és én örülök, hogy ebből a pályából itt valamit megsejthettem, meg abból, ahová ágyazódik a kilengés tengelye. Mert én a mi művészetünket így szeretem, így szeretem tudni: állandó kilengésben, hátrányunkból adódó előnyünként...” Olyan lokálpatriotizmus ez, amelynek igénye van tá- 21

Ugyancsak fontos szerepe van a mediterráneumnak mint térnek Tolnai művészetfelfogásában. „Nekem van tengerem, mondtam egykor én, az alföldi ember [...] egész kultuszt csinálva felénk az Adriából mint olyanból.” A marina (az Úr azúr arca) fontos motívum számára, ezt a *Világítótorony eladó* című kötetében érhetjük leginkább tetten. Érdeklődése középpontjában is gyakran a marina-festők állnak, például Penovác Endre, Petar Omčikus és Kosa Bokšan. A tenger mellett visszatérő motívumok az elemzett képeken – többek között – a fák, a fű és a bicikli. Magukban a leírásokban is állandó motívumokkal, ismétlődésekkel találkozhatunk – akár csak Tolnai költészetében: a lisztet néző bolond figurája paralel a képet „olvasó” kritikussal, a mustármag Simone Weil-i transzcendens képe a tengerrel. Ugyancsak ismétlődnek az univerzális képzőművészeti hivatkozási pontok: Giacometti, Cézanne, Klee, Van Gogh, Matisse, Braque.

Tolnai, a szépíró

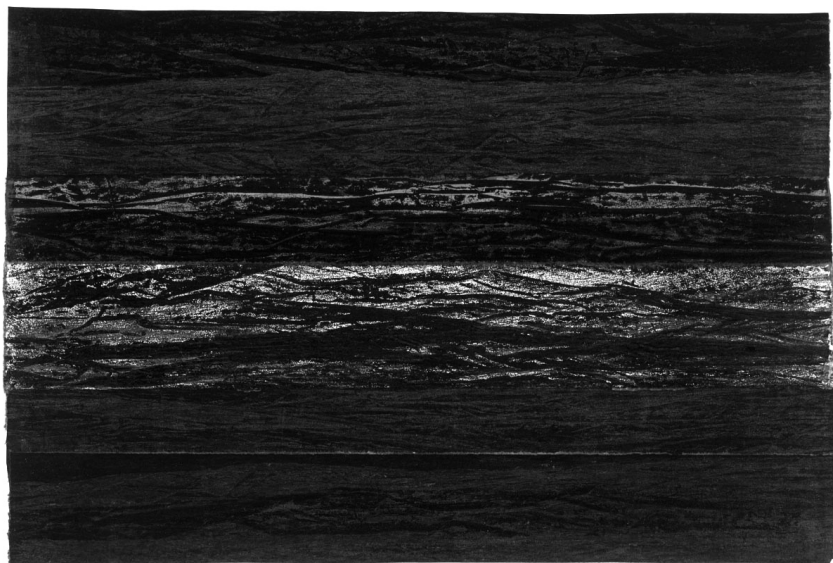
A képzőművészeti hivatkozási pontok mellett állandó irodalmi szereplői is vannak a szövegeknek. Kortársai közül Danilo Kiš neve fordul elő legtöbbször, azonban Tömörkény, Kosztolányi és Csáth neve ugyancsak nagyon meghatározó, ahogy Becketté is. Érdekes, hogy itt is mennyire összemósodik a privát és az alkotói szféra. A Kosztolányi-villa, Kosztolányi elődei és leszármazottai elevenednek meg a lapokon. A legfőbb megidézett alak azonban maga Tolnai. „Kissé túlszaladtam a citálással, de esetemben – egy Tolnai esetében – talán nem is citálásról kellene beszél- nünk, a saját szövegével, Világlexikonával, Világfolyóiratával, Világtörté- nével azt csinál az ember, amit akar.” A *Kalapdoboz*nak van egy nagyon hangsúlyos metanarratív vonala. A szerző folyamatosan reflektál saját pozí- ciójára, libikókázva a szépíró és műkritikus között: hol regényként jelöli meg kritikái műfaját, hol esszéként. Néhol még ki is fakad: „túl nagy teret enged- tem a szépírónak, akárha egész idő alatt szépírói versenykármba firkálnék... ” Tolnai történeteket mesél, megpróbál utánajárni, mit is láthatott az a bizonyos szem, az a művész, aki az adott képet megfestette. Igyekszik bele- helyezkedni a másik szemszögébe, megismerni, leírni körülményeit, megraj- zolni jellemét, egyszóval: szereplővé tenni. „Egész életemben ezt szerettem

volna, megírni, elmesélni, valójában egész életemben ezt is tettem, próbáltam megírni, elmesélni egy-egy festő, festészet, a szép, avagy a rút ígézetében fogant festészet, kép, képrészlet, tónus, különböző intenzitású, a gyengéd érintéstől a rombolásig terjedő, akár a kép határán is átbillenő gesztus jelölte sáv, talán ez lenne a legpontosabb kifejezés: a sáv, *napsütötte sáv* történetét.” Érdekes módon a szövegek a legtöbb esetben kiállítás megnyitókra készültek, azonban az olvasónak az a benyomása támad, hogy a sűrű szövésű esszék szóban elhangozva még nagyobb súllyal ülhetnek rá hallgatójuk vállára.

Mik is tehát ezek az írások? Ha meg akarnám úszni, annyit mondanék: kalapdobozok. „Igen, egy ilyen dobozt tartunk a kezünkben, amelyet hol a gyerek kíváncsi boldogságával nyitjuk, forgatjuk, elámulva végtelen zsúfoltságán [...], hol pedig üres belterén csodálkozva, megrettenve, akárha egy lezuhant civilizáció, kultúra fekete dobozát hallgatva” – fogalmaz Tolnai Szikora Tamás alkotásai kapcsán. Valahogy így van az olvasó is a *Kalapdoboz* szövegeivel is.

De legyünk pontosak, akár a dobozkészítők: a *Kalapdoboz* maga a Tolnai-univerzum. Város dobozokból. Palicsfürdő benépesítve idős asszonyokkal, fákkal, kutyákkal. Az Adria azúrja, a talajvesztettség, a peremlélt mementója, és egyben egy szuverén szellemi-képzőművészeti egész krónikája. Súlyos és sokrétű alkotás. (*Forum Könyvkiadó, Újvidék 2013*)

¹ FÖRKÖLI Gábor, *Tolnai celebrál*, KULTer.hu, <http://kulter.hu/2014/07/tolnai-celebral/>

A költő hétköznapi Énje általában jelentéktelennek mondható, ám műve már lehet egészen *költői*: kutat, keresgél, hogy megoldja a gordiuszi csomót.

Egy közös zentai emlék a múltból. A végeérhetetlen nyarakon át tartó zenehallgatás, majd a mindig befejezhetetlen zene-másolás. Amikor is Mezei Szilárdal együtt hallgattuk és ismertük meg Bartók muzsikáját. Meg oly sok minden mást. Pontosan emlékszem azokra a csokoládébarna bakelit tömbökre, Bartók-összkiadásokra, amelyeket oly buzgón tanulmányoztunk. Bartók dalai, aztán a *Kontrasztok*, az *Éjszaka zenéje*, de akadtak másféle muzsikák is: magyar népzenei gyűjtések, és nem utolsósorban pedig Chet Baker jazztrombitás szívzaggató búcsúja az élettől a *My Funny Valentine*-ban. A falakon pedig már akkor is ott díszlegtek Mezei Erzsébet titokillatú képei. Mintegy a felhangzó zenék illusztrációiként, vagy éppen viszont. Zene és kép. Magány a magányban. Mégis a jelenlét éltető és intenzív ereje.

Mindez most jelentőségteljes álmoként derengett fel bennem.

A művészetnek és a létezésnek akadnak oly pillanatai, amelyek segíthetik a túlélést.

Mily megrendítő Hermann Hesse *Pusztai farkas* c. regényében az a részlet, amelyben Hermína, az öngyilkosság szélére sodródott művészt, Harryt vigasztalja: „Miért, kérdezi Harry, miért nem tudunk mi egy dimenzióval gazdagabbak, itt élni? Miért? Mindig így lett volna, mint most? Politikusoké, kufároké, pincéreké és világfiké volt a világ, a többiek pedig fuldokoltak? [...] Mi vágyakozók, egy dimenzióval gazdagabbak, egytől egyig megfulladnánk, ha ennek a világnak a levegőjét szívnanánk. Ha nem lenne másfajta levegő, ha az időn túl nem léteznék az örökkévalóság, az igazak hona. Ott él Mozart zenéje, ott élnek költőóriásaid versei, a csodatévő, mártírhálált halt szentek. Az örökkévalóságban él minden igazi tett képe, igazi érzés ereje, még ha senki nem is tudja, nem veszi észre, nem jegyzi föl és őrzi meg az utókor számára. Az örökkévalóság nem ismer utókort, csak jelent... Temérdek mocskon és értelmetlenségen kell végigbotorkálnunk, amíg hazaérkezünk!”

A költő számára a festő műterme mindig az elvárásoltság tere, szokatlan és mégis hátborzongatóan ismerős világ, amelybe belépni különös misztérium. A képzőművész magánya éppúgy talány és megismerhetetlen, mint a hajósoké. Nemrég Krajcsovics Évánál, festőnőnél járva döbbsentem rá erre az állapotra, a világtól való finom elkülönültségre. Ugyanis a festő az

Szegedi-Szabó Béla * 23

HAJNALI GONDOLATOK

Mezei Erzsébet képei

üvegfalón át kapja a fényt, de azon át nézi és fogadja be a szürkeséget is. Majdnem minden képzőművésznek van egy ilyen hatalmas üveglakka, egy olyan fala, ami tökéletesen áttetsző, amelyen keresztül egy láthatatlan zsinór, selyemszál férceli őt össze a fenti világgal. A nagyvárosi művészek
24 mindig a felső emeletekre helyezkednek, és mintha valamiféle felhőburok venné őket körül. Nos, ebben az értelemben itt a Vajdaságban, mondhatni, más a helyzet. Itt éppen a földközelség, a gravitáció ereje, a táj és domborzat nyomon követhető változásai, tektonikája a mérvadó, mert felénk a fajsúlyosság törvényei hatnak. Itt az Őstalaj rétegezettsége az, ami alapul szolgál, ami kézzelfogható és gyurmázható. Mondhatnám: ez a lét valódi ikaroszi nehézsége. De a táj, ami körbefon bennünket, egyben mi vagyunk. Tájja válásunk már régen megtörtént. Ennek bizonyítéka Mezei Erzsébet művészete is. Mezei Erzsébethez hasonlóan székely származású, sivatagokat megjárt kiváló költő, Lorand Gaspar így fogalmaz *Őstalaj* című versében:

*A sivatagban néha a hangunk is elhagy, hogy is mondjam,
Hogy magyarazzam a nappal ásványi tervrajzába vésett tekintetünk
különös megtorpanását.
Tisztálkodásra nem lévén vizünk,
Hosszan kanyargó alluviális mozdulatokba
Feledkezünk.*

Egy kiváló költő a festőélet lényegét érintő megállapítását Tolnai Ottó így idézi: „A festő magányos. Mint az isten. De ez a csodálatos, megismerhetetlen istenség könnyen kipattintja az értelem szikráját a festőből. A festő oly módon magányos, hogy nincs neki állandó segítője, állandó szövetségese, aki a pártját fogná, aki súgna neki. Még biztonságos, mindent eltakaró álarc mögé bújhat, mint a színész. Egyedül van, mint a négy fal közé szorult ember. Fogságban.”

De nézzük most az alkotásokat! Nem titkolt kedvenceim, Mezei Erzsébet *Tisza-* és *Hajnali folyó-*sorozata különbözik a többi mitikus képtől. De mégis, ezek a színekben gazdag felületek egy nagy folyamat és konklúzió végső állomásai lehetnek. Látjuk az égi fény villódzását, a Tisza vízének mélységi, viasz sűrű rétegződését. Majd – miként a gyöngyöt szülő kagylók – egyre mélyebbre ereszkedünk, hogy magunkba zárhassuk szívárványos bensőnket, létünk egyetlen, rilkei gyümölcsét. Ha ily közelségből nézzük, szemléljük Mezei hajnali folyóját és Tiszáját, akkor szinte kilépünk a világból. Oly vegytiszta, angyali állapot ez, mint ahogyan Radnóti egyik versének részlete festi:

*A lepke meghal s lám az égi fény
az vándorol időközön által,
nagy folyók tűnődve, egyre folynak,
s deltáiknál iszap zsong fodros háttal...*

25

Tisztelt közönség, a *Hajnali folyó* ideje egy másik idő.

És innen már csak egy lépés a misztika.

Azt halljuk ki, látjuk és tapasztaljuk, tapintjuk Mezei képein, mint amit a középkori misztikus, Eckhart Mester ír le gyönyörű és tisztánlátó szenvedélylyel. Ő már nem is különböztet meg valódi és hamis időt. Eckhart Mester az időt akadálnak tekinti, mert szerinte az idő az elsődleges akadály annak, hogy Istent megismerhessük. Egy helyen azt írja: „Az idő elborítja a fényt. Semmi sem ellenkezik annyira Istennel, mint az idő. Nemcsak az idő, hanem az időbe tapadás. Nemcsak az időbe tapadás, már az idő érintése is. És nemcsak érintése, már maga az idő szaga és íze is.” Majd így folytatja: „Legyen az idő még oly parányi is, el ve! El minden, aminek az időhöz köze van. Az angyalokhoz kell hasonlítani. Amit gondolok, mondja a mester, azt az idő fényében gondolom, és az ideiglenes. Az angyali felismerés fénye azonban időfeletti és örök. Az angyali megismerés ideje az örök pillanat. Vedd el az időből a pillanatot és mindenben jelen vagy, és tiéd az idő teljessége.”

Mezei Erzsébet pedig – bennünket, nézőket is – átforgat, átlényegít, Mezei Hajnali folyójába merülve megszabadulunk Énünkötől, elhagyjuk testünket, hogy a színek változékony sodrából felemelkedve befogadhassuk az időtlent.

De előtte még ott vannak a bevésődött, titkos drámák (az *Alámerülés*, a *Néma fal*, az *Epilógus* képek testessége, súlyossága), a múlhatatlan éjjelek, az elkerülhetetlen elhagyatottság földi terei, amelyek mélyén kerek hold ragyog a kihegyezett botokra, roskadozó keresztetekre, az érdes, smirglis tájra, magányosan szenvedő alakokra, megfeszült alakzatokra. Mert mindenkinek megvan a saját, halhatatlan, hátborzongató éjszakája, amelynek partjára kiülhet és emlékezhet. Novalis, az éjszaka különös költője ezt írja: „Másfelé fordulok, a szent, kimondhatatlan és titkos éjszakához. Lent hever a világ - mély szakadékba merülve -, helye magányos és kopár.” Ennek az Éjszakának, szent Időnek a textúrája tapintható a képeken. És valami végtelennek tetsző, fátyolos zene szüremlik belőle.

Mezei Erzsébet aprólékos munkával egészen a dolgok mélyéig hatol, a tárgyokban is mindig valami lélekszerűre bukkan, azt kutatja, annak a megnevezhetetlen *életnek* a titkos útját és törvényszerűségeit. Látomásokat magába foglaló ikonszerű képeinek szereplői és teremtményei egyben mitikus jelek, amelyek intenzíven sugároznak a térbe.

Mezei szálkás temetői, romtöredékei, keresztjei nemcsak a kereszténység szimbólumai, hanem mintha az elfeledett őshomályból derengenének vissza, valahonnan az idők feneketlen kútjából.

26 A művészről fontos motívuma: a létra. A létrák sokfélesége. Létrák egymásra helyezve, egymásba gabalyodva, akárha Nagy József Jel-színházának kulisszái közé csöppentünk volna. Létrák benned, bennem, belőlünk sarjadzó, aztán meg a holtak testéből, hamujából kinövő, feltámadó, csupasz létrák. Semmi derű, semmi irgalom, csupán a cselekvés szembeötlő abszurditása, de mindezek mélyén mégis ott munkál egy láthatatlan törekvés.

A létrák beckett-i térből kapaszkodnak felfele, majd belemártóznak a világűr sötét mennyországaiba. Ezekon a létrákon látszólag senki sem közlekedik. De mégis! Mégis lélegzetvisszafojtva figyelünk, mert érezni, hogy már csak néhány másodperc választ el bennünket attól, hogy valamit vagy valakit hirtelen megpillantsunk: akár egy foszforeszkáló fény-alakot. A létra számomra szakrális rekvizitum, nemcsak a galambdúcokba vezető padlásfeljárók alkalmatosságait jelenti. Tán nem is létra, hanem átjáró, anyagi átkelőhely. Ha le- vagy túllépünk róla, lebegni kezdünk, mint a gravitációtól megszabadult űrhajósok.

Hajnali folyó

Mezei Erzsébetnek

Mire túljutunk a hajnali folyón

Már elfogynak a házak

Mögöttünk a Város

Örökre elsüllyed

Majd ott találjuk

Aranyló lombrésben

Kékezüst hullámok

Málna pirosában

*XXII. Vajdasági Ünnepi Játékok. 2015. szeptember 27-én 17 órakor Mezei Erzsébet, a Nagypáti Kukac Péter Díj kitüntetettje, zentai grafikusművész, keramikus és pedagógus kiállításának megnyitóját a palicsi Vigadó emeleti konferencia termében tekinthette meg a közönség. A kiállítást megnyitotta Szegedi-Szabó Béla író, költő. Közreműködött Mezei Szilárd.

1. Apukám Bajorországban született. Sváb származású, mégis egész életében utálta, ha lesvábbogarazták. Gazdag városban jött a világra, olyan gazdagban, amilyen München, de nekik – ahogy szerette mesélni, és nem szégyellte bevallani –, hol volt, hol nem volt. Betevő falat. Főleg nem, aztán meg mégis volt olyan, hogy bőven jutott. Isten áldása szerint, így nem is illik nagyon hóbörögni. Szó, ami szó, apu eléggé alulról érkezett, ahogy mondani szokás azokra, akik nem egy ropogós tiszta ágyba

Balázs Attila 27

SZÖKÉS

A BOLHACIRKUSZBÓL

(Kisbolha Péter története,
ahogy előadja fia, Pál)

pottyannak fejest bele. Holmi külvárosi söröző feletti, foszló tapétájú szoba padlórepedésében nőtt fel, ahol akkora lenről felszűrődő füst gomolygott esténként, hogy attól inkább köhögni lehetett, mint sem aludni. Szegény édesapám krahácsolt is rendesen egész életében. Már csak a füst pusztá említésére könnybe lábadt a szeme, amitől a lélekbe látó Hauser Bonifác házi doktor úr, egy kövér patkány a pincéből csak összevonta szemöldökét (akkor rég és felettébb szigorún), s apunak végül nem írt fel semmit.

Mondta, hogy legyen többit a levegőn, így aztán apukánk fiákerozott is egy ideig a gyakorta a kocsmá előtt álldogáló, lábával nagyokat dobantó, abrakot rágcsáló kövér ló pokrócába bújva. Csak aztán a fiáker kiment a divatból. Szegény pejki meg – mintha tudná, miről van szó – rúgott egyet-egyet a világ négy égtája felé, utána kilehelte lelkét, s ezzel vége lett a kocsikázásnak.

Az özvegy fiákeros hazavonult, roppant unalmas életmódra váltott. Folyton tévézett, így apu torkig lett a pártfogója hóna alatti, egyébként biztonságos étellel. Megunta a focimérkőzéseket nézni, elunta a padlórest, valószínű kalandra vágyott. Igazi Nagy Kalandra! És eléggé bátor volt, hogy vágyának engedjen. A szívére hallgasson. (Bár igazából hallgatott-e?)

– Nem kis dolog ez egy aprócska bolhától, ahogy mi szoktuk mondani: *mielőtt pattannánk egy óriásit!*

Szóval, annyit még említeni kell apu izgalmas afrikai útja előtt, hogy a müncheni szülőház első emeleti kis lakosztályában egy Greta nevű, álmatag tekintetű, véznácska leány élt-éldegélt. Ő arról ábrándozott, hogy tudós lesz, csak nem találta ki, hogy milyen. Természettudós? Atomfizikus? Ugyanakkor Gréti sok verset olvasott, ám ezeket mindig el kellett dugnia, amikor anyukája nagy dérral-dúrral ájtotta a szomszéd lakásból. Mérgesen, mert biztos felbosszantotta valaki a fel-felruccanó vendégek közül. Ám nem

annyira Gréti itt a fontos, hanem inkább az, hogy volt neki egy hatalmas, tunya, háromszínű kandúrja. Ennek a behemót, lusta, beképzelt dagadéknak folyton járt a nyelve.

Akkor is, amikor nem a tejet lefetyelte.

28 Azzal imádott dicsekedni, hogy neki három színe van. Ezzel majdnem nyert a kiállításon. Meg azzal, hogy egyszer már ő, biza, járt a szomszéd utcában. Naná! Azt viszont mindig elfelejtette elmondani, hogy úgy kellett cekkerben hazahozni, mert a világért sem találta az utat azzal a rengeteg eszével. És onnan is végig ki akart ugrani.

Annyi esze se volt, mint egy reménytelen, bukott diáknak.

Apám, aki Pesten lett Peterből Péter, barátok közt: Petyi, mindig úgy mesélte, hogy ez a szájhős kandúr jelentette igazából a rugót, az ugródeszkát, ami őt kilőtte a Nagy Életbe. Hogy ezt a fecsegő hájpacnit a valóságban messze lepipálja. Így lett végül az, hogy egy gólya hátán eljusson a fáraók földjére. Lásson krokodilt is, piramist is, és egy oroszlán sörényében érkezen a magyar fővárosba. Egy szerencsétlen vén, fogatlan hímoroszlán hulló dízsörényében. Bizonyos Teóéban, akiről senki a kerek földön nem tudott még megközelítő magyarázatot sem találni, miért nem lett volna már jobb ott hagyni, ahol megszületett.

De ahogy maga a bölcs öreg oroszlán is állította: a sors és a mese fordulatai gyakorta egybeesnek.

2. Szóval, úgy történt, hogy édesapa nekivágott. Mindenféle hamuban sült pogácsa nélkül, akár az árvagyerek. Egyszerűen cserzett pókhálóból font magának erős kötelet, annak segítségével úgy, ahogy a hegymászók, felmászott a kéményen. A végén már csak kettőt kellett ugrania, hogy benne találja magát a gólyafészekben.

A fákon akkor már sárgultak a levelek, csípősebb lett a levegő, a szőlőkben kongtak a szüreti hordók, nem volt messze a madarak költözése. A fecskék is már gyülekeztek csivítelve a villanydrótokon, ám apa úgy döntött, a nagyobb, kényelmesebb, hovatovább biztonságosabbnak tűnő gólya légitársaságnál marad. És így is lett.

Folytatásban előadta rendkívül érzékletesen és színesen a mi édesapánk, milyen érdekes olyan magasról szemlélni a világot, ahonnan a madarak. Látni lenn az ott lebzselő, apróvá zsugorodó, csiricsaré kerti törpéket; pázsitokat, medencéket. A pirosuló háztetőket. Nézni az alant tovatűnő erdőket, csillámló tavakat és mocsarokat. Mezőket és szántóföldeket, a folyók kanyargó ezüst pántlikáit.

Szerette idézni azt a szegény, szerencsétlen sorsú költőt, aki úgy verselt, hogy ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj...

Bizony ám, helyeselte, mert úgy is van: még egy olyan nagy valaki sem vehető ki rendesen odafentről, amekkora egy bamba tehén. Pedig az akkora,

mint egy rendes, mit mondjon, kredenc. Nem hogy egy mihaszna teknősbéka például... már honnan! *Pich!* – Így mesélte apukánk. Meséjéből nem hagyva ki azt sem, hogy ez az út már majdnem az elején a vesztét okozta. Pedig milyen gyönyörű volt a tenger végtelen, időnként haragoszöldbe vagy sötétszürkébe váltó, csipkés fodrozású kéksége is a magasból! 29

A baj úgy jött, mint derült égből a villámcsapás. Hirtelen vad for-gószelek keletkeztek a tenger felett, aztán meg a madaraknak erős ellenszéllel szemben kellett sokáig szállniuk. Nem tudtak eléggé magasra emelkedni, hogy elkerüljék, ezért idő múlva lankadni kezdtek. Így egyre reménytelenebbnek tűnt a dolog, amikor is a vezérgólya jókora vitorlást pillantott meg odalenn. Nyomban leereszkedtek és rátelepedtek. Annyian voltak, hogy a hajó legénysége megrémült, még felborul a lélekvesztőjük, ezért való-ságos dulakodás támadt a golyák és a matrózok között.

Szerencsére nem járt súlyosabb következményekkel a csete-paté. Csupán az egyik fiatal golyát szúrták fenéken egy pipaszurkáló-val a hessegetésen túl, a másikat meg egy söprűvel legyintették nyakon, de nem lett komolyabb sérülés. Akkor a szél hirtelen elült, és a madarak ismét felrepülhettek. Más lapra tartozik, hogy a hirtelen szélcsend – mintegy pokoli büntetésként – újabb gondot jelentett a lenn maradó hajósoknak.

Ez azonban legyen csak az ő bajuk!

Evezzenek ki szépen ebből a történetből végképp. Akár nyögve is. A folytonos orrpiszkálásukkal, meg a mocskos beszédükkel, amilyen egy vásott utcai sihederé, itt semmi keresnivalójuk.

– Tróger banda! – legyintett apu. – Kár is rájuk a drága időt fecsérelni.

3. Aztán úgy esett, hogy a megszelídült égből pillanthatta meg Afrika napfényben fürdő partjait apácskánk. A Nílust és a csodálatos piramisokat, amelyeket a kis álmos szemű Gréti könyveiből ismert. A mesebeli építményeket, amelyeket annyira szeretett volna látni. Szívből sajnálta, hogy nem örö-kíthette meg ecsettel azt a festői tájat. Így golyanyeregéből, ezért igyekezett jól az agyába vésni. Márpedig remek emlékezőtehetsége volt édesapánknak. Nem túlzok, mint egy elefántnak.

Furcsa ebben, illetve nem is annyira, hogy a piramisoknak a magá-nyos szépsége nyűgözte le apukánkat. Percig sem az, hogyan készülhettek akkorákra.

Mekkorára? Hát, jókorákra.

Kis kitérőként ezen a ponton meg kell említenem, amit tudni kell, hogy mi bolhák mennyire tűzről pattantak vagyunk.

– Kicsi a bolha, de erős! – mondjuk mi.

Nem akarok rossz benyomást keltő, pöffeszkedő kandúr lenni, de ha mi akkorák volnánk, mint egy ember – példának okáért! –, játszi könnyedséggel összepakoltuk volna akármilyen építménnyé ezeket a köveket. Hip-hopp és klip-klapp! Hovatovább helyből át is repülhettük volna őket
30 a soron következő mutatvány kedvéért. Mert úgy, ahogy valaki kiszámította: egy ember nagyságú bolha egyből átugorhatná a londoni Szent Pál-székesegyházat. Ez cirka 110 méter. Nem semmi! Mindössze az a baj, hogy nincs ekkora bolha. Még a cirkuszban sem.

Még a dinoszauruszok idejében sem voltak akkorák a mi őseink, ám sebaj!

Apa ezeket az adatokat is a Gréti könyveiből szedte mellesleg, amelyeket a csillárról olvasott pápaszem nélkül. Nagyon megbízhatóknak tartotta őket. Így kételkedésre szemernyi okunk sincs. Annyi se, amennyi ez a kis piszok itt... a körmünk alatt. Vagy amekkora a bolha karikagyűrűje.

Apát felettébb érdekelte – az építészetben, a táj szépségein és a művészetben túl – Afrika állatvilága. Az oroszlánról még szó lesz, persze, megtalál az egyéb élőlényekre is kitérünk még valahol, a krokodil azonban nem maradhat ki! Hogy miért épp ez a rémképekbe illő bestia, ez az undorító hulló, ez az ocsmány karikatúra fészkelte be magát apánk emlékezetébe, mint a tojása a forró homokba, maga se tudta soha rendesen megmagyaráznia. Bár nyilvánvalóan azért – sicc, pöffeszkedő tarka kandúr! –, mert akadt egy kalandja vele, amelyből győztesen került ki.

Nem annyira a testi erejével – neki nem volt akkora –, mint furfanggal, bár kellett hozzá jócskán ügyesség. Bátorságról nem is beszélve.

Tény, hogy a krokodilokról szóló izgalmas tudományos értekezései mellett apa – egy szuszra – megírta ezt a hajmeresztő, izgalmas kalandját valamelyik ifjúsági lapnak úgyszintén. Történetének *A krokodilus könnyei* címet adta. Sajnos, az írás az ő szomorú halálát követően elkallódott, mindannyiunk szerencséjére azonban (*mázli*, ugye?) az emlékezet mélyéről még ki lehet búvárkodni a lényegét. Felhozni, mint a kagylót a tenger mélyéről. Fárasztó, szájba rágós tanulság nélkül a végén, amilyen gyakorta előfordul a filmvilág esetében is.

Szóval, ez a mi élénk érdeklődésű apukánk – egyiptomi kalandozása idején – imádott a Nílus partján sétálni. Közben nem csak a tüdejét szellőztette, de az agyát is járatta. Izgatta ez az óriási folyó a mindenféle titkával, azzal az iszonyatos mennyiségű történelmi hordalékával, amiben kevés hasonló folyam veheti fel vele a versenyt.

– Jó, a Duna biztosan – mondaná –, ám az most más lapra tartozik.

Gondolkodott apu azon, hogy a gólyák miért szeretik annyira a Nílust. Biztos a sok kígyó-béka, ami a mocsárvidékén található, számukra aranybányát jelent. Pontosabban: éléskamrát. Terülj-asztalkát. Furcsa, törte tovább

a fejét a dolgokon, hogy akkor miért nem maradnak itt örökre? Legalábbis addig, amíg a mocsarak ki nem száradnak, és amíg a békákból nem lesz más, mint száraz, zörgő, békaalakú bőrdarab.

Szikkadt, szőrös, borzolódo rongy, amivé az elhullott állat válik a sivatagi forró szélben.

31

Mi az, ami egyszer csak megszólal bennük? Milyen ébresztőóra, mondhatni, *vekker* az, ami nem hagy nyugtot nekik? *Was?* Arra készített őket, hogy ismét csapatokba verődjenek, és életük kockáztatásával elinduljanak vissza, amerről jöttek.

– Vajon mi csendül fel a lelkükben? Miféle hívás kondul a szívükben? Miféle gondolat érik meg a fejükben?

Apa később saját magán érezte meg ezt. Ugyanis a saját fülével hallotta a távolból a hívó szót. A csábító szirénekek azt az ellenállhatatlan dalát, amit így hívnak: honvágy.

Ilyesmiken töprengett, amikor nagy loccsanást hallott, és meglátta tőle mindössze pár méterre kibukkanni a vízből egy krokodil rusnya fejét. Tekintete találkozott a fenevad sárgán izzó, gyilkos pillantásával. A látványtól földbe gyökerezett a lába apácskának, hogy moccanni se tudott.

– Most szépen bekaplak! – közölte vele mély, rőfögő, akár a polkból visszhangzó hangján ez az ősidőkből itt felejtett hulló. – Még böffenteni se fogok.

Apa igyekezett elrejtetni félelmét. Ugyanakkor nem győzött csodálkozni is a dolgon.

– Nem vagyok én neked kissé hitvány falatka?

– Nem – válaszolta a krokodil. – Ma még csak két sovány kócsagot ettem. Ti bolhák kellettetek egy kis máknak a tetejükbbe.

– Furcsa ízlés.

– Erről most ne nyissunk vitát.

– És ha nem hagyom magam?

A krokodil ettől úgy elkezdett hahotázni – lám, köhög a bolha! –, hogy majdnem vizet nyelt, aztán temérdek testét meghazudtoló módon kivágta magát villámként a folyóból, s a faterkánk nyomába eredt. Utóbbi nem várta meg, hogy megegyék, hanem uccu, igyekezett menteni a bőrét.

Úgy írták le egy régi könyvben, emlékezett, hogy a krokodil csak egyenest képes futni. Sajnos, ez nem bizonyult igaznak, mert üldözője rendkívül ügyesen követte a legnagyobb vargabetűs ugrásaiban, és apánk végül kezdett kifáradni. Amikor már majdnem utolérte ez a gyilkos barom, kétségbeesett ötlettől vezérelve apa visszafordult.

Pillanatig szembenézett a halállal, majd utolsó erejét összeszedve elrugaskodott. PING! És kikötött pontosan ott, ahol szándékozott. BINGÓ! Nem a krokodilus torkában, hanem az orrában, amit az nyitva felejtett.

Új Forrás 2015/9 – Balázs Attila: Szökés a bolhacirkuszból
(Kisbolha Péter történetei, ahogy előadja ffa, Pál)

Ott igyekezett minél beljebb jutni, majd jól megvetni a lábát. Meghúzódni, megkapaszkodni az orrsövény alatt. Kellott is, mert a krokodil a következő minutában akkorát tüsszentett, hogy ha műfogsora lett volna, az bizony elrepül olyan messzire, amilyen messzire a kalapácsvető nem tudja ha-
32 jítani a maga eszközt. (Még a legnagyobb lelkesedésében sem.)

Az óriási tüsszentést egy kis csend, utána gyors egymásutánban tíz ennél visszhangzóbb bazi-hapci követte. Akkorák, hogy odébb leestek a szundikáló majmok a fáról. Majd még egy rakás, miközben a krokodil feje elvörösödött, a szeméből pedig öklömnyi könnyek hullottak. Végül rimázkodni kezdett. Mindent megtesz, csak apa hagyja abba odabent a rúgkapálást!

– Nem mozdulok, ha szép rendesen átvisszel a túlsó partra, és háromnegyed hatkor visszajössz értem. Aztán pont ide visszahozol. Közben semmi okoskodás, értem?

A krokodil belement, persze. Ha háza van, körülötte kerttel és gyümölcsfákkal, azt is odaigéri, csak maradjon abba az a birizgálás az orrlyukában. Így került át a bolha a Nílus másik oldalára, amit itt nem is lenne értelme külön megtárgyalni. Mármint azt, hogy odaát mi történt. Nem sokkal több, mint emitt. Lényeg, hogy a krokodil megérkezett háromnegyed hatkor. Jó, pár percet késett, iszonyatos mosollyal próbálván leplezni, hogy bosszút forral. Amikor apa a közelébe ért, vattával telitömködött orral, ráadásul zárt cimpákkal vetette magát rá ez az ördögfajzat, apu viszont résen volt.

PONG! Egyenest beleugrott a krokodil bal szemébe.

Most már ha két háza van, azt is odaadta volna a krokodil, csak jöjjön onnan ki a mi apukánk.

– Persze, ha tartod magad az ígéretedhez! – érkezett a válasz.

Nosza, becélozta a visszautat azzal a jobbik szemével az álnok krokodilus, az ügyes bolha, azaz a mi faterkánk meg a szárazon kipattant a kinyíló másik szemből, aztán iszkiri: fel a gátra, ahol ő volt a legény. Nem kellett neki a krokodil vagyona. Onnan hátranézett, megigazította a nyakkendőjét, de nem intett vissza, a krokodil meg nem is bánta. Úgy örült, hogy megszabadult tőle, hogy nem tudta abbahagyni a szerencsés kimenetelű baleset elbeszélését a barátoknak és a barátnőknek szemközt a zátonyon. Elmesélni azt, hogy végül mekkora csapástól sikerült megszabadulnia az éghez való fohász-kodásnak hála.

Be nem csukta a száját, amíg le nem bukott a nap vörös korongja. És fel nem hangzott a...

A MINDENSÉG ESZMÉLETE CÍMŰ CIKLUSBÓL

(részletek)

Bezáródtunk önmagunkba
az atommag és az elektronok közti
végtelen üres térben
lassan elhal a sikoly
és csak a nagy semmi
marad
mint láthatatlan nyúlketrec
ahol nem lehet mást
csak bagzani
gerincroppanásig
hogyan megtöltsük önmagunkat
mert ugye
az ürességnek sincs értelme
ha nem érezzük
a mindenség hiányát.

-

34 Fekete filccel belerajzolok az álmodba
húzok egy vonalat
az orrod hegyétől
a nagylábujjadig
és mint egy ruhaszárítóra
rácsipeszezem
az univerzumot
rajzolok rá bolygókat
meg csillagokat
ködöket
és robbanó szupernóvákat
a világmindenség lesz ott
az álmodban
csak ennyit adhatok
kétdimenziós
filcvázlatát
a valóságnak.

-

Egy tányér levesben
ott gőzölög a tavasz világ
esszenciája
a cseresznyefavirág rügyének roppanása
az overture első kvintakkordja
a kerti asztal felett
lassan virágba borul a mennyország
kanalazva
a gyöngyöző
levest
szürcsöljük át magunkat
izzadva
az őszbe.

AZ ANGYALOKRÓL SZÓL?

Danyi Zoltán: *A dögeltakarító*

Őszintén meg kell vallanom, rég találkoztam már olyan könyvvel, amely ennyire nyugtalanítóan hatott volna rám, mint Danyi Zoltán új, az idei Ünnepi Könyvhétre megjelent regénye. *A dögeltakarító*

megrázó és traumatikus történetének szuggesztív erőterébe csöppenne az olvasó egyszerre szembesül személyes és kollektív tragédiák kitörölhetetlennek tűnő árnyaival, a nyomasztó múlt labirintusában rekedt áldozatok kétségbeesett kiútkeresésével, miközben újra és újra a délszláv háború iszonyatának groteszk ábrázata mered rá a sorok közül. S bár esetünkben közel sem arról van szó, hogy a *háború nyelvének* megidézése (pontosabban szólva: az ennek voltaképpeni lehetőségéért és ezen keresztül egyfajta megértésért vívott küzdelem) valami teljességgel újszerű volna a zentai születésű szerző munkásságában; meglátásom szerint ugyanakkor eddig sehol sem érte el a megrázkódtatással való szembenézésnek azt a zsigeri módon felzaklató szintjét, mint *A dögeltakarító*ban.

Mindaz, amit például már a 2010-es *Hullámok után a tó sima tükre* egyes, a menekvés, a kilátástalanság, valamint az erőszak, az agresszió hangját megelőlegező rövidprózái (pl.: *Egyre csak el, Eggyé válni a hideggel*), vagy – és immár tematikájában is sokkal direktebb módon – a három évvel ezelőtt napvilágot látott *Több fehér* című lírakötet *Háborús versek* ciklusának darabjai e sajátos nyelvből megsejtetnek, az a szóban forgó regény lapjain válik szinte végzetesen kiélezetté. A neurotikus és vulgáris, s legtöbbször egyfajta bizarr tragikumban kicsúcsosodó szövegfolyam képét magukra öltő fejezetek mellett, hogy az elbeszélhetőség határait feszegető realitás húsba vágóan precíz látteleletét adják, némiképp paradox módon mintha pontosan az ezen beszédmód lehetőségességére irányuló, legradikálisabb kérdésfeltevésként realizálódnak az olvasóban.

Danyi könyvének névtelen főhőse – aki „az úgynevezett »vajdasági magyarok«” e kontextusban cseppet sem súlytalan bélyegét viseli magán –, miután egykor maga is tevékeny részese volt a felbomló Jugoszlávia területén tomboló háborús eseményeknek, helyét keresve sodródik a világban. Hol az Amerikába jutás lázálmos terveit szövögeti, hol benzint csempészik a szerb-magyar határon, hol állati tetemeket takarít el az utakról, vagy éppenséggel

egy tengerparti villa építkezési munkálataiba igyekszik bekapcsolódni. Hamar nyilvánvalóvá válik azonban, hogy ez az első pillanattól kezdve inkább az elkeseredettség és a kétségbeesés, semmint a remény visszhangjaitól terhes helykeresés valójában nem más, mint újabb és újabb menekülési kísérletek sorozata a kínzó emlékektől terhes múlt elől.

Berlin, Budapest, Belgrád, Split, Újvidék, Temerin: megannyi, az újrakezdés kétes ígéretével kecsegtető, ám rendre kudarcba fúló próbálkozás arra, hogy hősünk a múltbéli traumák egyre nyomasztóbb útvesztőiből valamiféle kiutat találjon, hogy végre le tudja zárni „azokat a mindent lecsupaszító, mindent kicsontozó éveket, amelyek nem tudtak vagy nem akartak véget érni azóta se”. Az áhított megszabadulás szűnni nem akaró mantrái – „mert ő most már végleg be akarja fejezni, végleg le akarja zárni ezt a kurva háborút” – mindeközben nemhogy megnyugvást nem hoznak e tétova bolyongásba, de egyre zaklatottabb és egyre frusztrálóbb burjánzásba csapó jelenlétükkel szinte végzetszerűen terelik a főhőst az oly nagyon elkerülni próbált irányba. Induljon ugyanis bármerre és tápláljon bármiféle halovány vagy éppenséggel a szorongás nagyon is reális poklában fogant, ámbátor végzetesen irreális méretűre duzzasztott reményt, a háború cezúrája előbb vagy utóbb áthatolhatatlan falként magasodik ott minden ösvényen, egyre élesebben láthatóvá téve magukat az elfeledni igyekezett emlékeket.

A dögeltakarító a kérlelhetetlen szembenézés regénye. Keserűen éles balkáni anizksz, tragikus látlelet a sokszorosán terhelt és számunkra nagyon is ismerős kelet- és dél-európai valóságról, e sokszínűségéből profitálni képtelen földről, ahol „az ember egy kurva lépést se tehet [...] anélkül, hogy bele ne botlana az elcsesztett múltba”, ahol „mindenki belelőtt már mindenkit a Dunába és mindenki többször is megkúrta mindenki anyját”. Rommá lőtt tanyák, megaláztatás és embertelenség, vérfagyasztó kegyetlenséggel agyonlőtt civilek és hadifoglyok, egy horvát nő csoportos megerőszkolásának emléke, véget nem érő harckocsizörej és gépfegyverropogás, sebesülés és eszméletvesztés – a félelem és a pusztítás beteges ájultságba hajló orgiáinak képei villannak fel a múltból, miközben a jelen egyre inkább az emberiségétől megfosztott ember tragikus alakjáról szól. Hősünk nem csupán lelkileg görnyedezik e brutális sorsteher súlya alatt, hanem fizikai valójában is. A traumatikus élmények nyomai testi diszfunkciók (az emésztés, az ürítés nehézségei) végeérhetetlen sorozatának pokoli és groteszk zárlatába torkollnak, nyers és plasztikus elevenséggel téve kézzelfoghatóvá az emlékek feldolgozhatatlanságát: „a pisa nem akart megindulni az istenért se, úgyhogy mérgében többször belerúgott a falba, majd pedig leült a szép tiszta ülőkére, és elkezdte számolni a padló márványlapjain a virágmintás berakásokat, mert a számolás régebben bevált, most viszont hiába [...], és akkor megpróbált másra gondolni [...], de most ez se akart segíteni valahogy, és

akkor arra gondolt, hogy talán soha nem fog elmúlni ez a gané háború, és hogy a kurva anyját annak a tahó Grbnek, aki éppen akkor lőtte szét a tökeit annak a nyomorultnak, amikor ő a ház sarkánál hugyozni készült, mert [...] neki elakadt a vizelete, és azóta se tud rendesen hugyozni, [...] és akkor azt vette észre, hogy könnyes lett a szeme, és eszébe jutott az 37 is, hogy mennyire irigyelte ezt a tahó Grbet, amiért bárhol és bármikor tudott pisálni, és amikor erre gondolt, akkor nagy nehezen megindult végre”.

A testi-lelki funkciók normalitásának csődje, az élet ritmusának és természetes folyamatainak darabokra hullása, karöltve a „kicsontozó éveket” lezárni igyekvő törekvések egyre kontrollálhatatlanabban és egyre kétségbe ejtőbb tempóban széteső áradatával, mintha együttesen vezetnék Danyi gyötrődő karakterét arra a felismerésre, hogy „már csak a repedések tartják össze a dolgokat, a repedések és a törések”. Tagadhatatlanul szemléletes szimbolikája van annak az epizódnak, amelyben ez a felismerés megtörténik: az emlékeivel számot vetni próbáló főhős egy épülő spliti villában, egy gigantikus méretű fal mozaik formájában testet öltő szerb címer kirakásán dolgozva jut el a „repedések és a törések” esztétikájának egyfajta *axis mundiként* élénk tároló kiteljesedéséig. A valóság fragmentálódásának elemi tapasztalata – amely kétségkívül szorosan összefonódik egy, a teljesség érzetével kísértő, békés(ebb) múlt és egy ebből eredő, soha meg nem valósult jövő elvesztésével is (vö.: „Jugoszlávia teljesen elmerült az iszapban”) – mintha végleg megfosztaná a regény névtelen vajdasági magyarját (*nota bene*: a cselekmény többi, nem kevésbé traumatizált „ex-juhoszláv” hőse sem kivétel ez alól) a lehetőségtől, hogy bármikor is teljes és maradéktalan válaszokkal bírjon saját létének sorskérdéseit illetően. Az élet minden enyhet és menedéket adó illúziójával együtt szétforgácsolódik az egykori „jugó” otthon infernális átalakulásában.

A „repedések és a törések” realitásával, a háború kitörölhetetlen stigmájának minden „utániságot” darabokra szaggató valóságával – amit kendőzetlen vulgaritással szimbolizál a házakra és tankokra festett „nemzeti címer”, amelyet *egyszer s mindenkorra* „szarral és gecivel kentek össze a háborúban” – való szembesülés egyszerre mozdít ki és készlet ezáltal a megtisztulás vég nélküli keresésére (a „dögök eltakarítására”), és egyszerre paralizál a pusztítás éveinek véget érni nem tudó jelenében. S ha van tétje Danyi Zoltán regényének – márpedig véleményem szerint nem kis súlyokat mozgó tétje van –, akkor az valahol itt keresendő. Nem feltétlenül a múlt úgynevezett tényeinek racionális és aprólékos feltárása vezet el minket a tragédia megértéshez (mert ez voltaképpen nem más, mint egy eltávolító, elidegenítő mozzanat, az asztal lesöprése, vitrinbe zárás és elhárítás), hanem a háború utáni jelen abszurdításával való feltétel nélküli konfrontálódás

maradéktalan vállalása – a múlt nagyon is eleven jelenlétének elfogadása. Nem feltétlenül az itt a legfőbb kérdés, hogy fel lehet-e dolgozni és túl lehet-e jutni az embertelen iszonyaton, hogy van-e lehetőség a szilánkokra tört világ újbóli összeragasztására, hanem sokkal inkább az, hogy mi meg

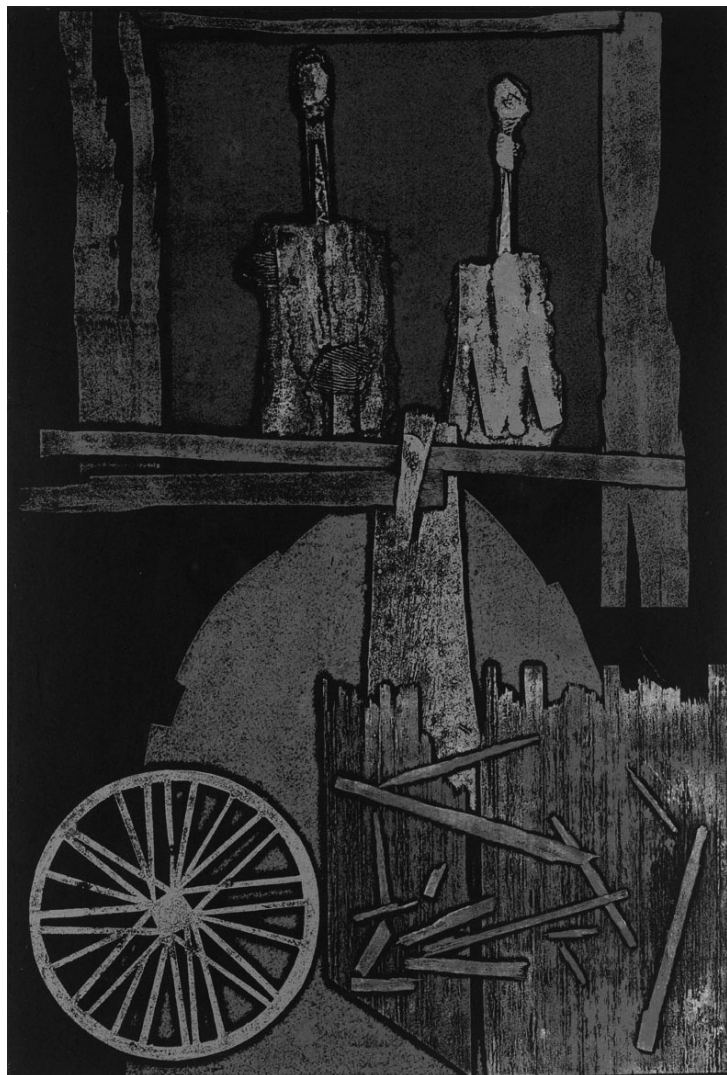
38 tudjuk-e érteni, hogy mit jelent a háború velünk élő valósága. Hogy mit jelent nem csupán átugrani a törések és repedések felett, pusztán csak nyugtázva létezésüket, de belezuhanni a köztük tátongó legsötétebb szakadékokba.

„Megtettük, mert megtehettük, és ha így történt, akkor így is kellett történnie, ha pedig így kellett történnie, akkor egyikünk sem tehet arról, hogy megtettük” – szól az „ellenséges tanyák »megtisztítását«” felidéző emlékéradat közepette *A dögeltakarító* talán egyik legkeményebb és legmélyebb hatoló mondata, amivel kapcsolatban a szerző maga is megjegyzi egy blogbejegyzésében,¹ hogy „ez a legkevésbé sem a felelősség relativizálását jelenti, hanem pontosan ugyanazt, amiről Pilinszky beszélt: »Mindaz, ami itt történt, botrány, amennyiben *megettörténhetett*, és kivétel nélkül szent, amennyiben *megettörtént*.«” *Pontosan ugyanazt*. Ha kínál bármiféle választ számunkra ez az olvasót sokszor bábeli zűrzavarként körülölelő, zaklatott és olykor meglehetősen túlfeszített szövegfolyam, az talán valóban az Auschwitzról és a világháború tragédiájáról medítáló Pilinszky gondolataival állítható párhuzamba. Hogy a múlt elől ne menekülni próbáljunk, azt ne tagadni vagy éppenséggel elfe(le)dni igyekezzük, hanem állítsuk *fénybe*. „[M]ert mi van akkor, gondolta, ha nem is a falakra és a tankokra festett címerekről, hanem valami egészen másról szólt ez az egész, például az angyalokról, akik lejöttek közéjük, hogy megmutassák, milyen az, ha a mennyországot felturbózzák...” Szembenézni az angyalokkal és felismerni, hogy a szorongás megváltást kereső tekintete talán pont az *iszonyú* pillantásukból eredő, kijózanító megrázkódtatást várja. Mert hiszen mi van, ha csupán azért nem tudunk szabadulni az örület tornácára vető emlékektől, mert nem merészkedünk elég közel hozzájuk; mert valami zsigeri rettegés hálójában vergődve, bármennyit is beszéljünk róluk, valójában nem merjük felvállalni és ezáltal megérteni ki-törölhetetlenül belénk és velünk égő igazságukat.

Csakúgy, mint ólmos terheivel küszködő, azokkal végzetesen magára maradó hőstét, az olvasót is embert próbáló kihívások elé állítja Danyi Zoltán regénye. Szinte a végletekig fokozottan nyers, a kényelmes szemlélődésből kegyetlenül kimozdító, roppant odafigyelést igénylő és alaposan megrendítő könyv *A dögeltakarító*. S ha az ember egyszer valóban kellő időt és teret hagy magában ennek a könnyűnek vagy könnyednek cseppet sem nevezhető, rendkívül tömény, ugyanakkor hihetetlenül szuggesztív és elementáris felkavaró erővel bíró olvasmánynak, akkor talán még több dilemmával találja magát szemben, mint hősünk hét fejezetre nyúló, egyfajta beavatásként is

értelmezhető pokoljárása előtt. Danyi hátborzongató precizitással teríti szét előttünk legmélyebb aggodalmaink és legelemibb gátlásaink mozaikjait. Nyugalanság. Hogy mi van a szorongáson túl. Hogy akkor vajon hogyan is fest a megtisztulás. Hogy vajon sikerül-e valaha is tisztára mosni azokat a címereket és van-e, lehet-e, szabad-e így tovább. (*Magvető, Bp. 39 2015.*)

¹ DANYI Zoltán, *Eső*, <https://danyizoltan.wordpress.com/2015/07/09/eso/> (Hozzáférés: 2015. 09. 24.) Kiemelések az eredetiben.

Új Forrás 2015/9 – Tokai Tamás: Az anyjalokról szól?
Danyi Zoltán: A döglétkarító

„És megérkezett alacsony, fekete felhők formájában, és tombolt a falakon túl, tombolt, mint a végítélet. Csattogtak a villámok szünet nélkül, remegtek a falak” – olvashatjuk a Hász Róbert *Ígéretföld* című, disztópikus, posztar-

40 Sági Varga Kinga

EGYSZER LESZ, HOL NEM LESZ...

Hász Róbert: *Ígéretföld*

mageddon-regényében. Történt mindez valahol, valamikor, Európában – az biztos, hogy az Alföldön – és feltételezhetően két emberöltővel korábban a regényidőnél.

A szerző eddigi opusának terméseit soron

kon át vehetnénk számba. A korábbi hét kötet, valamint a horvátra, németre, franciára és olaszra fordított alkotások után az idén megjelent legújabb regénye, az *Ígéretföld* című, méghozzá a vajdasági Forum Könyvkiadó gondozásában. A vajdasági (doroszloi) származású szerzőnek, aki 1991 óta Szegeden él, az első novelláskötete óta (*A szalmakutyák szigete*, Symposion Egyesület, 1995) ez az első könyve, amely szülőföldjén jelent meg. A többnemzetiségű, többnyelvű közegből Szegedre áttelepült szerző ezen sokszínűség-élményét mélyen elültette a regényvilág megalkotásakor, és tegyük hozzá, hogy nagyon jó érzékkel. A mostani állapotokhoz képest feje tetejére állt Európa, amelynek jelenleg is tarka etnikai térképe van, megtartotta e specifikusságát.

A regény címe kétféleképpen is értelmezhető. Az *Ígéretföld* értelmezhető a holland, falakkal körülkerített „álmom”-városra való utalásként, ahol a „pénz van” – ahogyan szövegszerűen is történik erre vonatkozó meghatározás (*Het beloofde land*) –, de olvasható a kinti világ iránti vágy által megképzett területként is. Ha az elsőt fogadjuk el, akkor meghatározhatjuk, hogy az *Ígéretföld* a szabadság délibábjával kecsegtet, ám ez tériségének és szellemi struktúrájának sajátos zártságában valósul meg. A hollandok, akik a Nagy Förgeteg és a Nagy Összeomlást követően kerültek az Alföldre, szinte hermetikusan körülzárták magukat, hogy túléljék a „sárgaporos” katasztrófát, és újraépítsék társadalmukat, a vélt édenkertjüket.

A „hat méter magas betonfal, amely észak–dél irányban szelte ketté a vidéket” a zárt világ fizikai konstrukciója. Egyes térpoétikai megközelítések szerint a határ nemcsak elválaszt, de össze is köt, ám ebben a regényben erről szó sincs. A szabad mozgású időszakok ideáját követő korlátolt térhatások és a határátlépés lehetőségeit tiltó tapasztalatok következtében a realitás megértése, a létezés vágyának határozott érzése, a kifelé tekintés többnyire hiányként jelentkezik az enkláve területén. A bent a kinhez képest konkrétabb, mondhatni tökéletes pontossággal megépített világ, amely a komfortérzés

minden fizikai leképeződését biztosítja a majd egymillió lakosa számára, míg a kinti világ ismeretlenségével a bizonytalanságra figyelmeztet, amelytől félni illik. A steril várossá vált enkláve utcái kihaltak és sikátorszerűek, házaik egyformák, „mindegyik homlokzat ugyanolyan hófehér volt, minden díszítés nélkül”. Közönyös arcú holland porcelánbabák lakják, és több-nyire nők („az enkláve száz lányából tíz hajadon nagy valószínűséggel sosem talál magának férjet”), akiknek öltözéke uniformisszerű, „fentről nézve fekete kalapok, fehér főkötők kavargó örvényének látszottak” a téren. Érde- mes elgondolkodni azon, hogy a viseletek milyen jelentéssel rendelkeznek. Egyrészt zárt közösségbe sorolják viselőjüket. A teljes káoszt rendez- dendő jól kiszámítható elvek alapján olyan csoportosulás jön létre, amelyet csupán az egyformára szabott ruhák tartanak egybe. Létrejön az elszigetelt közösség képzete, ám valódi személyiségjegyek híján az (egyen)ruha alkotja meg a kommunát. Cselekvéseik a Kontraktus szer- rint – amely ugyanolyan szent irat a hollandok számára, mint a Biblia – alakulnak. A Hász Róbert megalkotta disztópikus társadalomformá- cióban, amelyben ugyan az életkörülmények kielégítőek, a biztonság látszatában alakulnak, az enkláve által megteremtett marionettbábuk mégis nyomorúságosak a maguk bezártságával, megfélemlítettségével, szellemi elnyomottságával. A világot az enkláve és a Nagy Förgetegre való emlékezés szűrőjén át szemlélik, pontosan annyit látnak, ameny- nyit engednek nekik.

Napjaink ellenőrizhetetlenül gyors technikai fejlődése, a szá- mítógépek térhódítása teljes mértékben a visszájára fordul a regény- ben, a Nagy Förgetegben minden megszűnik, a hagyományos értékek, a cybervilág előtti állapotok kerülnek ismét a mindennapi élet. Noha a kinti világ hajlandó a fejlődés útján újra elindulni, az enkláve még nem. A televízió, a rádió és mindennemű olyan eszköz, amely a falakon túlról közvetít, szinte az ördög eszközének minősül, mint ahogy minden tiltás az érdeklődést és a kételyt vonja maga után. Az integrálódás tiltása, a tartós határok közé zártság érzése a réseket kezdi keresni, a vágyott „kinti fénye- ket”, ahogyan a regény titkos szervezetének, az EFM-nek a tagjai is. A Van Boyten tanácselnök által megfogalmazott félelem – „ha egyetlenegy téglá kihull a falból, a többi is követi majd” – igazolást nyer a külső és belső szervek által megszervezett falrobbantás következtében. Sokan útra kelnek az ismeret- lenbe, amely számukra egyfajta új ígéretföldre lép elő, a külső elfojtások feloldást nyerne. A zord külvilág, ahol a Nagy Förgeteg romjai uralkodnak még, mégis többlettel rendelkezik, a szabad mozgás és gondolkodás ideájá- val. E visszájára fordult valóságban Európai Unió helyett Mediterrán Unió van athéni központtal. A Hász-regényben – ahogyan napjainkban is – az elván- dorlás (ki- és bevándorlás) képezi a legnagyobb problémát: „A Mediterrán

Unió kormánya meg az időt húzza, Athén nem lesz képes feltartóztatni az elvándorlási folyamatot. Akik nálunk nem kapnak munkavállalási engedélyt, meg sem állnak Athénig vagy Rómáig. A szerb fejedelemségben jó üzlet a hamisengedély-kereskedelem. Ha Nišig eljutnak, már csak pénz kérdése az uniós határátlépés”. Nincs új a Nap alatt, csak egy kifordított világ a színtér, amely a Nagy Förgeteg rombolásait nyögi. Az Alföldet, a valamikori Magyarországot – az enkláve mellett – főként kereskedő és a jég hátán is megélő cigányok lakják, kisebb százalékban magyarok. A kinti világ népmesehősökként tekint a hollandokra. Elfogadóak velük szemben, de akárcsak a mesehősök, szinte elérhetetlenek számukra, egy fal övezte „mesevilágban” élnek. A három nép három pontot képez egy fiktív skálán: a hollandok szigorú előírások szerint élnek, a cigányok a szabadság megtestesítői, míg a magyarok valahol középben helyezkednek el, nem tűrik a kötöttségeket sem, de a túlzott szabadelvűséget sem, kompromisszumképesek. A regény két főhőse, Lakatos Lajos (cigány fiatal, összekötőjelölt) és Szalma László (magyar középkorú, összekötő) mellett Van Boyten (holland tanácselnök) testesíti meg a harmadik szegmenst. A történet kibontakozása során kirajzolódnak ugyan a szereplők főbb személyiségjegyei és szerepkörei, ám úgy hiszem, hogy a főszereplők megkonstruálása elnagyolt és aránytalan. Szalma és Lakatos feladatukhoz képest (összekötők a kinti és a benti világ között) nagy befolyással rendelkeznek, míg Van Boyten a mindenhatóság lehetősége, a tisztségéből adódó potenciál mellett tétlen. Ám e hiányérzések ellenére is nagyon élvezetes olvasmány Hász Róbert regénye, és nem mellékes, hogy igen aktuális is. Egyszerre hátborzongató és félelmetes, talán nem is olyan távoli futurisztikus világot tár elénk a mindentudó narrátor, kétségek között hagyva minket, hogy ez vagy egy ehhez hasonló mértékben leépült világ létrejöhet-e. (*Forum, Újvidék, 2015*)

A 85. Ünnepi Könyvhétre jelent meg Lovas Ildikó legújabb, *Cenzúra alatti* című regénye. Az előző, *A kis kavics* címűtől eltérően ennél a kötetnél nem filmszerűen pergő történettel találkozunk az olvasó. Az elbeszélő esszéisztikus formában tárja elénk az 1930-as évek Magyarországot, aktuálpolitikai eseményekre való utalásokkal elevenedik meg előttünk a történelem. Számos kultúrtörténeti érdekességet ismerhet meg az olvasó, mindezt a főszereplő, Kiss Piroska, valamint nagyszülei tör-

Bucsi-Kovács Anikó 43

TEMLOMBÓL A ROMKOCSMÁBA – SLIM FITBEN

Lovas Ildikó: *Cenzúra alatti*

történetének bemutatásán keresztül. Szerkezeti tagolás nélkül zúdul ránk Kiss Piroska magánéleti és munkahelyi válsága, a korábbi vagonlakó nagypapa története, a múlt századbeli Arad és Budapest, a gyakran emlegetett magyar sorskérdések, pápisták és kálvinisták, bigottak, hiszterek... Az új kötet az író saját bevallása szerint sem „könnyű regény”.

A sokszor követhetetlennek tűnő gondolatfolyamból egyszerre rajzolódik ki az elbeszélő nagypapjának története, melynek hitelességét kérdőjelezi meg a nagymama, aki olykor eltorzítja a valóságot, valamint Kiss Piroska alakja, aki az író előző regényének főhőiséhez, Kozma Lénihez hasonlóan egy negyven közeli nő, aki így próbálja meghatározni magát: „Én váratlanul érkeztem, mint egy hirtelen kiszakadó böffetés. És ha már vagyok, akkor nyilván feladatom is van. Megtartani valamit abból, amit a nagypapám hozott magával Aradról. Mi egyébnek jöttem volna a világra? Az, hogy hirdetőoszlopa legyek anyám meggondolatlanságának, olyan kevés. Vagy az, hogy bizonyítéka legyen a nagyszüeim Jézusba vetett, a megbocsátás engem felnevelő hitének, önmagában túl sok.” Ebben az esetben az önmeghatározás a visszaemlékezésekkel, az elődök történetének felelevenítésével történik. Mindeközben asszociatív módon, látszólag minden koherenciát mellőzve követik egymást a múlt század íróiról szóló történetek, Kiss Piroska budapesti hisztereken és a teljesen más világba tartozó barátján való élcelődése, valamint készülődése a könyv alcímében is megjelölt „szabómagdaság”-ra. A váltakozó idősíkok megtörik a fejezetekre való tagolást nélkülöző gondolatfolyam monotóniáját, az ismétlődő mondatok pedig ritmust adnak a szövegnek.

Többször is megjelenik a nagymama bölcselete: „nagy kár, hogy az ember valaminek születik és nem valamivé lesz. Ezért aztán nem válthat hitet. Mert ha válthatna, akkor válthatna.” Vagy a „szabómagdaság”-hoz köthető mondat: „magad semmi sem vagy, tsupántsak annyi, mennyit népedért

teendel". A folyamatosan változó kontextus újabb és újabb értelemmel ruházza fel a szövegben többször is visszaköszönő mondatokat. A fent idézettek mellett többször megjelenik a mű címe is, a nagypapa által ismételtetett mondat, mellyel azt a témát zárta le, amiről nem kívánt többet beszélni.

44 Ezek az elhallgatások is fontos szerepet kapnak a regényben. Több történettel kapcsolatban is kíváncsi maradhat az olvasó, nem minden eseményt ismerhetünk meg kellő részletességgel. Az asszociatív módon rendeződő történetfoszlányokat többnyire hosszan idézett, száraz történelmi adatok kötik össze.

Az aradi nagypapa mellett, aki vagonlakóként érkezik Budapestre, majd mozigépész lesz és szövetkezeti tagsága után lakáshoz is jut, kirajzolódik Kiss Piroska története is. A nagymama bölcselete alapján ő is tudja a helyét a világban, többször is hangsúlyosan jelenik meg a szövegben, hogy van ő, „Kiss Piroska, róm. kath. vallású, középkorú, aktívan templomba járó, egyedülálló közalkalmazott”, aki azt mondja magáról, hogy „nem élvezem a stand-up költészetet, hányingerem van a fű szagától, egyetlen tetoválásom sincs, csak szeretnék meginni egy pohár bort, hallgatni a lüktető zenét és bámulni egy kicsit a tarkaságot. Érzem, hogy végtelenül hétköznapi, unalmas és szögletes vagyok”, és vannak a másként gondolkodók. Próbál másokat meggyőzni az igazáról, határozottan *lenni akar valaki*, döntéshelyzetekben mégis habozik, olykor megjátssza magát, előfordul, hogy szerelmének gúnyosan kifigurázott barátait majmolja. Megfelelési kényszerből térképez fel olyan helyeket a városban, ahol a barátja szívesen tölti az idejét, hivatali fizetéséből olyan divatos slim fit ruhadarabokat vásárol, amelyeket nem engedhet meg magának. Mindezt azért, mert „szeretném meglepni a kedvesem a jártassággal. Hátha így helyre tudom hozni a hibám.” Képtelen megtalálni a helyét a világban, eligazodni a mindennapokban, noha rendkívül művelt – olykor talán túlságosan is tudálékos – nő, aki többre is vihetné annál, hogy a nagyanyjával él és hagyja magát semmibe venni a munkahelyén. Önérvényesítése újra és újra kudarcba fullad. Gyakran alaposan szemügyre veszi a körülötte lévő embereket és nyugtázza, hogy „nem vagyok én közéjük való”. Barátnője előtt bátran vállalja véleményét, vannak azonban helyzetek, amikor alakoskodik, nem mer olyan kijelentéseket tenni, amelyekből kiderülne, hogy ő másképpen gondolkodik, mert akkor „szétszedődik, szétszabdalódik a hovatartozásom. Hogy ez sohase történhessen meg, sohasem beszélek nyilvánosan ilyen dolgokról. Soha!” Egy alkalommal azonban „annyi történet, hogy tettem egy meggondolatlan kijelentést a Dohány utcai zsinagóga méretéről, pontosabban két kijelentést, ha meggondolatlanak veszem a Körmendi-regény említését is, különös tekintettel esztétikai minőségére, valamint azt, hogy a Károlyi-kertbe szerettem volna menni a Csendes helyett.” A legtöbb esetben hallgat, hiszen tudja, amit mondana, az cenzúra

alatti. Szerelme előtt sem mer nyíltan beszélni, barátnőjével osztja meg gondolatait, aki azonban sajátos szemléletmódját, bonyolult gondolatmeneteit nehezen érti meg, ahogyan más körülötte élők is. Szerelme sem érti, hogy mikor Piroska közli vele, gyereket szeretne, miért kezd el Vajda Jánosról beszélni, arról, hogy a költő mit mondott „abban az időszakban, 45 amikor a nagyapám szerint a nemzet horkolva aludt. Mert a költő is ezt mondta. És amikor én ezt elolvastam, akkor azt éreztem, a nagyapám kivételesen okos ember volt.”

A szakítás után eldönti, hogy Szabó Magda lesz. Egy nő, aki nem alku- szik meg, nem kell hallgatnia, akinek feladata van. Aki teljes életet él, megtalálja a helyét és a feladatát a világban anélkül is, hogy gyereket szülne. Piroska a nagyszülők emlékeit kutatva igyekszik meghatározni magát, a számos kombináció, a képlékeny asszociációk sora vallási és politikai kérdések elemzésén keresztül zilálja szét a történet kohézió- ját, amit Piroska barátnője nehezen követ, majd új irányba tereli a fő- hőst: „Vagy azt kellene tudnod, hogy mi volt nagyanyád sorsa. És annak tanulságából építkezni. Lehetséges, hogy azokat a paksamétákat is azért vette elő, hogy okulj belőlük, nem erkölcsi értelemben, nem or- szágvizsgálóként, ahogyan te belemásztál az egészbe, hanem az életed felől. Életvezetési tanácsot adott neked a nagyanyád”.

A *Cenzúra alatti* nem csak arról szól, hogy Kiss Piroskának ho- gyan kellene élnie az életét, mi a feladata, vonszolja-e őt a sorsa, ho- gyan határozza meg magát a nagyszülők emlékei alapján. Politika, történelem, vallás, kirekesztettség, hivatalnoki lét, útkeresés és az elődök életének mozaikjai állnak össze egy harmincas, egyedülálló nő szemszögén keresztül egyetlen egészé Lovas Ildikó regényében. Az esszéisztikus formában burkoltan megjelenő politikai és vallási kér- dések, Kiss Piroska és családjának története anekdotákkal, történelmi adalékokkal, kiáltványokkal kiegészítve valóban nem teszik „köny- nyűvé” a regényt. A különböző szövegformák, a főszereplő sok esetben látszólag összefüggéstelenül ránk zúduló gondolatfolyama és a ne- hezen összeálló cselekmény próbára teszik az olvasót. A kultúrtörténeti ér- dekessegek, az izgalmas írói megoldások, a felvetett kérdések azonban kárpótlást nyújtanak. (*Kalligram, Pozsony, 2014*)

Sándor Zoltán harmadik novelláskötetét a periféria, az emlékezés, a valós tények és a fikтивitás tengelyeinek metszéspontjából kiindulva lehet a leghatékonyabban értelmezni. Az újságíróként tevékenykedő író publicisztikával, mindennapi politikai, társadalmi témákkal való foglalkozása, valamint irodalmi folyóirat-szerkesztői tevékenysége nagyban hozzájárul a novellák mögötti jelentésbeli hálózatok kialakításához. A szövegekben a mágikus realizmus általános ismérveivel párosul-

46 Lenkes László

A SZIKES FELETTI SZILAJ SZELEK

Sándor Zoltán:

Föltámad a szél

nak (a vajdasági) magyar mindennapjainkat befolyásoló, történelmi, politikai tényezők. A macondói párhuzamnak megfelelően a hét novella közös helyszíne egy félig-meddig létező falu, amelynek kiválasztása jelzésszerű és több értelmezési lehetőséget nyújt. A helyszínként jelzett Máriafalva azért válik „félig-meddig” valóssá, mert ugyanilyen néven a tizenkilencedik század második felében létezett egy település a Vajdaság bánáti részének egyik legdélebbi pontján, de ez a falu megsemmisült egy későbbi árvíz folytán, és a mai szerb főváros közelében lévő Hertelendyfalva nevű település elődeként ismerik. Mindez csupán azért fontos, mert egyrészt egy fiktív közösség szereplőinek történéseivel állunk szemben, másrészt viszont mindezek a történetek olyan húsba vágóan valós történelmi-politikai szálakkal keverednek, amelyek a múlt század óta befolyásolják a vajdasági magyarság életét (második világháború és az azt követő megtorlások, a kilencvenes évek ún. balkáni háborúi, a koszovói háború, a NATO-bombázások stb.)

Sándor Zoltán a bánáti végeken élni próbáló emberek egyfajta New Hont-i, lassú tempójú túlélési agóniájának kerek történetét festi elénk, amely történetek sorsszerűségükben a vajdasági magyarok, a magyarság, de talán megkockáztathatjuk, az emberiség jelenlegi krízishelyzetének művészi felvázolásaként is értelmezhetők. Kerek egészként érthető a szövegek által kialakult kép, ugyanis a falu egykori megalapításától a novellákban szereplő egyes emberek és családok történeteinek kapcsolódási hálóján át az elvándorlás (megsemmisülés) örök, traumás gondolatáig terjed. Az egészet alkotó hét szövegen belüli tagolást a mozi világot jól ismerő szerző filmszerű vágásokhoz hasonlóan oldja meg. A kis történetek cselekményei mikroepizodikus részek által alakulnak egészszé, amely szerkesztői megoldás által dinamikusabbá, gördülékenyebbé válik a létrejövő narratíva. Mindez az alapjában véve komor miliőben játszódó, túlnyomórészt tragikus, máskor groteszk, olykor

humoros és önironikus szereplők és szituációik történetének befogadását könnyíti meg.

A „szikes”, sötét, velejéig bánatos bánáti tájra a perifériakusság ténye hatványozottan jellemző. A periféria fogalma mintegy spirálisan terjed felfelé köröző irányban: a (bánáti) kis közösségbeli lét a (vajdasági) nagyobb településekhez viszonyítva; a Vajdaság perifériakussága Magyarországhoz viszonyítva; Magyarország (és a magyarság), illetve Kelet-Közép Európa a nyugatabbra található kultúrákhoz (Nyugat-Európához, Amerikához) viszonyítva stb. – mindegyik szint a perifériaviszonyok táguló köreit erősíti. Ugyanígy a szöveg szintjén is előkerül egy-egy párhuzam: „Bánátország szakasztottan úgy néz ki, mint a vadnyugati filmekben látott messzi Arizona. Ameddig a szem ellát: sehol semmi, csak pusztaság szél és sár.” (*Egy marék bél*). Ez a párhuzam sem véletlen, ha figyelembe vesszük Sándor Zoltánnak az ún. periférikus irodalmi műfajokra is kitérő (horror, thriller, tudományos-fantasztikus irodalom stb.) figyelmét, illetve a populáris kultúrával kapcsolatos mai irodalmi művek, alkotók iránti érdeklődését is. Az Arizona-párhuzam persze helyénvaló: az apokaliptikusság-érzés úgy is közös, hogy ezen a tájon nincsenek cowboyok és indiánok, helyettük viszont a bánáti szikes talajhoz illő mindennapi antihősök lakják be ezt az (irodalmi) teret. Ilyen jellegzetes periférikus szereplő például Dudás, a közösség első és utolsó temetőcsősze, vagy a helyi messiás-udvari bolondként bemutatott Matyi, a „kecsketej gyermeke”, aztán a szerencsétlen, második unokatestvérek házasságából született három még szerencsétlenebb gyermek: a nőülni képtelen agglegény, a balkáni háború borzalmait átélt alkoholista fivérük és a két férfi húga, Erika, a falusi kéjhölgy, vagy éppen a helyi, bosnyák javasasszony, Borka. Mindmind a szürrealitás és a valóság határmezsgyéjére felsorakoztatható karakterek, akik a háttérben zajló történelmi-társadalmi események valós értékét teszik életszerűvé, színesebbé, és egyben a létet, a realitást meséssé, mágikussá.

A kritika elején felvázolt négy fogalom közül a legjelentősebb talán az emlékezés fontosságának hangsúlyozása. Mint tudjuk, emlékezés és irodalom szorosan összekapcsolódik, minden közösség kultúrájának elemi részét alkotják a szájhagyomány által tovább hagyományozódó történetek, amelyek később – szerencsés esetben – írásban rögzítve élnek tovább. Az emlékezés-mesélés mozzanata Sándor Zoltán nyitó és záró novellájában is egyfajta keretként funkcionál, sőt központi elemként kezeli a szerző, amire utal a kötet metaforikus címe is. Az első elbeszélésben a falu alapításához kapcsolódó szürreális történetet meséli halála előtt a kocsmában Dudás temetőcsősz. A falubeli templom felépítésének-elsüllyedésének alapvetően fiktív

történetének vagyunk tanúi (elnyeli a föld a falu templomát az összes hívővel együtt), miközben a kocsmabéli hallgatók éppen a történet forrására kíváncsiak. Piszkálódva kérdik a temetőcsőszet, hogy hol hallotta ezt a mesét, talán

48 csak nem a temetőben a halottak súgták-e neki? Az utolsó, címadó novellában, körülbelül egy évszázad elteltével, az évezredforduló ideje körül, pedig egy idős hölgy emlékezik vissza a faluban történt, második világháború után bekövetkező megtorlásokra, tömegsírokra egy újságíró nőnek, akinek a szülei szintén ugyanebből a faluból származnak. Majd végül éppen az idős néni emlékeinek feltárása folyamán kapott információk lesznek hatással az újságíró nő életére is. Olyannyira, hogy a szerkesztőségbe való visszatértekor a régen kivándorolt édesapját kénytelen felhívni, akit eleddig eltitkolt családi dolgok miatt faggat. Az édesapja viszont nem szívesen emlékezik: az emlékezés aktusa a lelki sebek feltépésével egyenlő, amit ennyi idő után szerinte már felesleges megtenni. A sebek feltépése mellett a feltámadó szél válik visszatérő metaforává az emlékezés aktusára utalván. A szél tágabb értelemben jelképez minden olyan szituációt, amely erős érzelmi reakcióval jár, például: Borka néni, a falusi boszorkány és Simon atya, a falu plébánosának leszámolása (*A boszorkány és a plébános*), vagy Körte-jóska mondata, aki a bánáti sínbusz ablakából kifelé tekintve, „amelyen keresztül nappal sem látni semmi érdekeset, hát még éjjel”, akkora zavarban volt, hogy a sínbusz dübörgése ellenére is hallani vélte „a bánáti pusztaság felett szüntelenül süvítő szelet, amelybe azon az éjszakán kiéhezett farkasok üvöltöttek...” Ez a motívum merül fel az utolsó, címadó novella záró soraiban is, amikor az újságíró nő lakásában, fényképnézegetés közben, a hálószoba-ablakot hirtelen becsapja a szél. Ezzel a jelképes jelenettel zárul az utolsó novella, vele együtt pedig maga a kötet is.

Sándor Zoltán alaposan megformált, nem bonyolult, tiszta mondatokban, az elmúlt század releváns történelmi, politikai tényeinek fényében „várásolja” szépirodalommal egy olyan magyar (szórvány)közösség életét, amely közösséget egy általános, komor mozdulatlanság, világvégi passzivitás jellemez: „Ahelyett, hogy cselekedtem volna, inkább a bánáti feketeséget bámultam.” (*Egy marék bél*), és végső soron az elkerülhetetlen (egisztenciális) tragédia, a megsemmisülés, ami a szövegek hangulatából a kötet minden pillanatában kiérezhető. A kötet jelentőségét éppen a közösség élete által bemutatott mikrovilág mélyebb, tágabb egzisztenciális vonatkozása erősíti. A közösség életében végbenő fordulatok, változások elkerülhetetlenek, melyek végső soron egy teljes világszemlélet-váltást ábrázolnak egy többszörösen periférikus helyzetben, akár tragikus, akár komikus az adott szituációk természete. A javasasszonyt és a papot felváltja egy tudományosabb szemlélet, a falu temetőcsőszének halála után pedig a városi köztisztasági vállalat gondoskodik a temetőről stb. (Mikro)világok dőlnek össze,

süllyednek a föld felszíne alá és születnek helyükbe újak, más szereplőkkel és más viszonyokkal, az élet örök dinamikájának természete szerint.

Az eltűnőfélben lévő értékek sírokként állnak az emlékek világában, és e világok értékeit csak azok tudják továbbadni az „élőknek”, akik mindkét világban otthonosan mozognak: a művészek, az írók, vagy az 49 író-temetőcsőszők. Csak az emlékezés aktusa marad a szikes, szeles táj felett, és az azt szolgáló szöveg-síremlékek: „– Mától én vagyok a falu temetőcsősze is. Az új papnak az volt az óhaja, hogy valaki állandóan ügyeljen a sírkertre, mintha bármi is ellopható lenne onnan...

- Az emlékek.
- Emlékek?! A holtak már nem emlékeznek...
- Az élők viszont igen. És a síremlékek segítenek nekik ebben.”
(Életjel Kiadó, Szabadka, 2014)

MINIMUM ROCK AND ROLL

&

Csókolom,
én csak várom a napfelkeltét, csak
nézem a szórakozni vágyó publikumot,
és éppen nem jut eszembe semmi.
Valaki azt mondta: ami szép, nehéz.
Nincs szavam. Folyik a harc
a látvány és az értelem között.
Gyümölcsöt oltanak az asszonyok,
tavaszt várnak a madarak.
Különben jól érzem magam,
csókolom. Megvagyok.
Kicsit terrorizálom magamat:
Be-happy-terror!

&

Tavasz, nyár, szerelem.
Dalt dűnnyögnek a vének.
A világ általában jó,
csak csetlünk,
botlunk a látványától.
A világ jó, csak tele van
rossz szórenddel, háborúval
és a vér illatával.

&

Alig van szó, arra mit érzünk.
 Van, hogy mondanánk,
 de a legtökéletesebb pillanatban
 elcsuklik a hangunk.
 Rendet kellene vágni.
 Csak menni kellene, előre.
 Elhúzni a felkelő nap házába
 vagy a pokolba, de az út
 még nincs kiaszfaltozva.

&

Boldogság tanyázott a híd alatt.
 Önfeledten szállt a korom és az aeroszol.
 Felettünk az idő, csillagról csillagra lépdelt.
 Tenyerünkben darabokra hullt a szépség.
 Boulevard of Broken Dreams.
 Megyünk vissza a jövőbe:
 Back to the USSR.
 Amíg lehet, maradunk.
 A határokat ostromoljuk, oda,
 oda vágyunk, hová nem lehet.

&

Húsvét és koleszterinbróker.
 Emelkedj minden magasság fölé,
 Lucy in the Sky with Diamonds.
 Szállj minden mélységnél mélyebbre!
 Deep Down Mississippi.

&

Szúnyogtészta és lidérckocsonya.
 Ördökgáposzta. No zsiradék.
 Pizok a köröm alatt.
 Corpus hermeticum.
 A költészet világállapota.
 Mire megtapasztaljuk
 az előnyét és a hátrányát,
 már futunk is ki az időből.

&

Keresem a szavakat:

Toldalékok, ragok, névmások.

Olvasatok. Kommentárok. Citátumok.

52 Kalózsövegek. Újrahasznosított töredékek,
kivágások. Torzulások, másolatok,
szilánkok, omladékok.

Kihagyások, bemásolások, beleírások.

Buherálások. Párlatok, maradékok.

Asszociációk, elvonatkozások.

Konstellációk, remixek. Torzók, vírusok.

Folyamok, torkolatok. Zuhatagok.

Diszkurzus, látványtöredék.

Germanizmusok, anglicizmusok.

Sikolyok. Dobszólók. Bakelit. Lomi.

Légszomjak. Nuku nosztalgiaik.

Újraírt szavak, dallamok.

Egy gramm költészet. Kettő utópia.

&

A szavak itt élnek velünk,

dolgoznak bennünk, ezerrel.

Köldök, tüdő, rák.

Anyajegy, szemölcs.

Beretvált kartő.

Az ágyékon pihék, szőrzet.

Szemölcs a jobb mell alatt.

Lehetséges a jónál sokkal jobb?!

&
Szakad az eső.
196418 – 317811.
Futnak a számok, az algoritmusok,
sorban a kódolt dallamok.
A sarokban dadog valaki.
Egy mélytorok: dá-dá-dá.
Da da da, ich lieb' dich nicht
du liebst mich nicht aha aha aha.
Le a torkodon,
nyeljed csak a sok rizsát,
nyeljed a zöldséget,
a narratívát, a citátumot
és kommentárt.
Poésie absoluté.
Le a torkodon!
Folyjék a hangorkán:
Let The Good Times Roll.

&
Lélegző furcsa hajnalon:
Rockaway Beach, Coney Island.
Kérem szépen, itt nem lehet aludni.
Miből vannak itt a falak?
A szomszédban egy lány sikongott,
egész éjjel kéjesen nyögdecselet.
Azt mondja a sarki fagyaltos:
az éj leple alatt partot értek
a régóta várt békaemberek.
Los Hombres de Paco.

&
Szedd össze magad.
A világban nincs semmi,
ami ne volna kétséges.
Amit életed során összehordtál
a napom sütkérezik.
Lustán. Összeszereli magát,
begyújtja a rakétákat.
Adj neki egy kis kokót!

&
Töröm az angolt.
Szenved a múlt idő.
Bizonyos, hogy tévedek.
54 Az ember holtig tanul.
Tanul és tanul. És felejt.
Boldogan issza a gyönyört.
Az élet csak káprázat.
Nagyon hosszú, cseppet sem
egyértelmű út van mögöttünk.
Aki nem hiszi, járjon utána.
Töröm az angolt.
Tenkjú veri macska.

&
Ez, mi ez?
Mit karattyol ez a tyúk?
Észnél van?
És különben is, hogy kerül ide,
egyáltalán ki engedte be?
Csak úgy átjött a tűzfalon?
Mit képzelsz, mit karattyolsz itt össze-vissza?
Itt rend van. Bevezetés van, tárgyalás,
megtisztulás, aztán befejezés.
Klasszikus, ógörög katarzisz.
(Magyarul: patyolat.)

Nem könnyű Fenyvesi Ottó új esszégyűjteményéről egy kritika keretei között beszélni. Leginkább azért nem, mert a felmerülő aggályokkal szemben mintha már rögtön a fülszöveg igekezne felmenteni a kiadványt. Az itt olvasható esszédefiníció a követke-

zőképpen hangzik: „az esszé olyan írás, amelyben a tárgy nem a tudományos elemzés, vagy a szakkritikai értékelés objektuma elsősorban, hanem olyan aprópó, ami okot és módot ad az esszéíró számára bizonyos általános érdekű és érvényű elvek szubjektív taglalására, vitatására és af-

firmálására.” Mégsem gondolom, hogy a kötet által keltett hiányérzet, vagy a szubjektív hang helyenkénti már-már kirekesztővé erősítése okán érzett elégedetlenség túlzó lenne részemről. Mindemellett *A szabadság foglyai* szövegeinek erőnyeit sem szándékozom elhallgatni.

Ha egy esszékötetről csak annyit lehetne előzetesen tudni, hogy az az 1970-es és '80-as évek Jugoszláviájának (magyar irodalmi) kultúrájáról szól, a témában kicsit is jártas olvasó a tartalomjegyzék átnézése nélkül is könnyen megjósolhatná, hogy a kötetben találni fog szöveget az avantgárdról és az *Új Szimposion*ról, s jó eséllyel Sziveri Jánosról, valamint Tolnai Ottóról. E szempontból Fenyvesi is hozza a kötelezőt, akinek irodalmi-művészeti pályafutása szintén az említett folyóirat kötelékében, annak harmadik nemzedékének tagjaként indult. Ezek a szövegek a kötet első felében szerepelnek: tizenegy személyes hangú íróportré olvasható a kötet első hozzávetőleg nyolcvan oldalán. Ezekben az írásokban Fenyvesi mondandója nem korlátozódik az adott szerző vagy íróbarát személyének és életművének taglalására, hanem különböző szempontok bekapcsolása és felvillantása révén tovább árnyalja az adott esszé által bemutatott írói-irodalmi jelenséget. Így eshet szó például a Ladik Katalinról szóló szövegben arról is, hogy „a délvidéki magyar kultúrában a női identitás kérdését tudatosan felvető, elméleti megalapozottságú életművek nem születtek. Persze számos életműben megtalálhatók olyan elemek, amelyek szerint a »nőművészeket« azért foglalkoztatta saját helyük kijelölése és önmeghatározása (Ladik Katalin, Juhász Erzsébet, Danyi Magdolna, Radics Viktória, Lovas Ildikó stb.)”. Ezek a finom kiegészítések (*toldalékok*, ha a kötet alcímét idézzük) sosem jelentenek zavaróan nagy kitérőt a központi témához képest, épp csak az esetleges továbbgondolás egy

Szarvas Melinda 55

NOSZTALGIAKOLLÁZS

Fenyvesi Ottó: *A szabadság*

foglyai. Esszék, képek,

toldalékok, törlések

lehetséges irányát mutatják meg. Ladik esetében is elmondható, hogy már eleve a művésznő „ars poeticájának” szerves része volt a női princípium, a művészet női aspektusa.”

A már említett, Ladik Katalin indulását bemutató szöveg azok
56 közé az esszék közé tartozik, melyek fontos, az *Új Symposion* körül csoportosuló művészeket és irodalmárokat mutatnak be. Ezek közül az írások közül kiemelkedő jelentőségű a Penavin Olga nyelvészeti-néprajzi munkáját taglaló („egész életében nem tudta, de talán nem is akarta szétválasztani a nyelvészeti és a néprajzi gyűjtőmunkát. Nyelvészként is néprajzos volt, és néprajzsként is nyelvész” – idézi Balogh Lajos megállapítását Fenyvesi.), a Fehér Ferenc költői személyiségét bemutató rövid esszé, vagy a *Hosszú távú lovag* című, amely Végel Lászlót mint a jugoszláviai magyar irodalom hetvenes-nyolcvanas évekbeli magányos hőseit mutatja be. Ezen írások, még ha adott esetben (el)ismertebb személyről szólnak is, tartalmaznak olyan újfajta szempontokat, melyek emelik az adott esszé jelentőségét. A portrék között azonban vannak olyanok is, melyekben efféle plusz nem található. A Sziveri Jánosról vagy Tolnai Ottóról szóló írásokban Fenyvesi személyes visszaemlékezése, nosztalgiája kizárja annak lehetőségét, hogy a tárgyalt időszakból felületesen tudható eseményekről végre pontos ismeretek legyenek olvashatók. Persze nem Fenyvesi Ottó az első, aki az *Új Symposion* utolsó időszaka, a Sziveri-féle szerkesztőség szétkergetése kapcsán nem vállalkozik a történetek elmesélésére. Az akkor kialakult belső ellentétek, az egymással szembekerült jugoszláviai magyar írók viszonyairól, a felelős(ség)ről semmit nem lehet tudni. E tekintetben, még ha érezhetően szubjektív munka keretein belül is, talán Szerbhorváth György jutott eddig legmesszebb 2005-ben a Kalligramnál megjelent *Vajdasági lakoma* című kötetében. Fenyvesi a következőképpen vágja el a témát: „De hagyjuk őket, a vidéki lakájlelkű cazaromániásokat, beszéljünk inkább a barátságáról.” Az e korszakról és kiemelten az *Új Symposion* utolsó időszakáról szóló írások túlnyomó többsége a mítoszt ismétli és növeli, bosszantóan leegyszerűsítettnek hagyva például Sziveri János alakját, aki a folyóirat utolsó szerkesztője volt. Így „1983-ban, a folyóirat betiltásakor, a szerkesztőség leváltásakor éppen őt érte a legnagyobb megtorlás a hatalom részéről.” Sziveri leginkább ekként: áldozatként él tovább, legyen szó róla mint a meghurcolt, elkergetett szerkesztőről, vagy a tragikusan korán, súlyos betegségben elhunyt költőről. A mítosz létét Fenyvesi sem tagadja esszéjében, rögzítettnek és tisztázhatatlannak mutatva a történeteket: „ma már csak a magányos bozótharc van, önsanyargatási gyakorlat és a mítosz a barátságáról [...]” A tisztázatlanság azért is érthetetlen, mert az esszéista maga jegyzi meg, hogy „nekünk ehhez a folyóirathoz, ehhez a történethez tartozik az irodalom igazsága. Az igazság, amelybe Sziveri behalt, pedig nagyon szeretett és tudott élni [...]”

A Sziveri-esszé által is keltett hiányérzet kevésbé fájó a Tolnai Ottóról szóló írásban. Az ő alakja, részben a szerző folyamatos önértelmezésének, részben pedig a magyarországi recepciónak is köszönhetően („A magyarországi kritikusoknál komoly recepcióra csak Gion Nándor és Tolnai Ottó művei találtak. A jugoszláviai magyar irodalom úgy általában »kör- 57 képszerűen«, egy kalapban volt kezelve.”) a legkevésbé sem egysíkú. Fenyvesi az ő alakjához köti az *Új Szimposion*t is, a kettőt elválaszthatatlannak mutatva: „ha Tolnairól beszélünk, akkor a Szimposionról is illik pár szót ejteni.” Az egyikről írt jellemzés igaznak tűnik a másikra is, ami nem is meglepő, ha tudjuk, hogy Tolnai meghatározó szerkesztője volt a lapnak: kölcsönösen hatott egymásra szerkesztő és folyóirat. Irodalmukban „szerves egészet képez a szerb, a horvát, a francia, a magyar és mindenféle más kultúra. [...] [E]gyensúlyban van a lokális és a globális, hiszen a partikularitások összessége adja a globális töredezettséget.” A teljes befogadást épp ez a közép-európai kulturális háttér nehezíti. „Sajnos tény, hogy a közvetlen szomszédságunkban élő népek, nemzetek irodalma iránt csekély az érdeklődés, pedig ha valaminek volna értelme, akkor ennek igen.” Fenyvesi utóbb idézett, mások által is sokszor hangoztatott megjegyzésével talán kihagy egy fontos lépést: a szomszédos országokban létező magyar nyelvű kisebbségek kultúrájának fontosságát. Mondható, persze, hogy esszékötetével épp ezt a megismertetést szolgálja, ugyanakkor *A szabadság foglyai* fogalmi pontatlansága okán nem igazán alkalmas ennek a feladatnak az elvégzésére. Megengedőbben fogalmazva: szövegeiben Fenyvesi Ottó máshova helyezi a hangsúlyt. A legzavaróbb, hogy a tárgyalt, bemutatott kultúra határai nincsenek tisztázva. A Fehér Ferencről szóló esszében a legfeltűnőbb, hogy a „vajdasági”, a „jugoszláviai” és a „délvidéki” jelzők egymás szinonimáiként szerepelnek, holott más helyütt maga Fenyvesi tesz tétova tisztázó megjegyzéseket, melyek mintha egymásnak is ellentmondának. Ahogy írja: „a délvidéki magyarság immár három új országban kénytelen élni: Szerbiában, Horvátországban és Szlovéniában,” holott a Vajdaság mint földrajzi terület ennél jóval kisebb. Fenyvesi nem pontosítja ezeket a kérdéseket, amelyek talán apróságoknak tűnhetnek, holott ha tudatosan kezelte volna őket az esszében, akkor az olyan megjegyzések, mint például az, amely szerint Vojislav Despotov „a vajdasági szerb költészet egyik különös figurája”, érdekes és jelentős további szempontokat hozhattak volna elő.

Az efféle fontos részletkérdések helyett Fenyvesi arra a többnemzetiségű, többnyelvű kulturális háttérre irányítja a figyelmet, amely az 1970-es, '80-as évek Jugoszláviáját, és az ott kialakult magyar irodalmat is jellemezte. „A saját kultúránk, anyanyelvünk, identitásunk végtelenül fontos, de az

ember nem élhet begubózva, elszigetelten. Lehetetlen úgy élni, hogy az embert ne éri idegen hatások, ingerek. [...] A jugoszláviai magyar irodalom nagyon sokat köszönhetett a szerb, a horvát és a szlovén irodalomnak, általában gyűrűztek be a nagyvilági szemléletek, nézetek kultúránkba.”

58 A kiindulási pont az avantgárd, illetve a neoavantgárd jelensége és meghatározó jelenléte a jugoszláv művészetben. A Fenyvesi által említett „begyűrűző nagyvilági szemléletek” tették lehetővé azt, hogy ebben az időben a jugoszláviai magyar irodalom naprakészebb és frissebb lehetett az akkori magyarországinál. „A hatvanas években [...] került vezető szerepbe az Új Symposion, mert az anyaországi irodalom béklyóba volt kötve. Talán nem véletlen, hogy az avantgárd apostolairól, Kassák Lajosról és Füst Milánról először Újvidéken született egy egész könyvnyi értekezés. A »gyanús« magyarországi szerzők pedig a Symposionban publikáltak [...].”

Ugyanakkor nem csak az irodalomról esik szó Fenyvesi Ottó esszéiben, sőt! *A szabadság foglyai* második felébe olyan szövegek kerültek, melyek a jugoszláv film- és színházművészetéről, folyóiratkulturájáról, divatról, ételekről és italokról szólnak. És zenéről, a rock and rollról. Fenyvesi Ottó fényképekkel, plakátokkal gazdagon illusztrált esszéketetét hasonló sokszínűség jellemzi (témájában és küllemében egyaránt), mint a kiválasztott művészeti, kulturális jugoszláv világot. Ez a sokféleség művészeti magatartásként is definiálódik. „A művész általában valamiféle szintézisre, harmóniára törekszik. A különböző művészi látásmódok ötvözésével, »anyagcserével« konstruálja a saját egyedi világát, vagy épp dekonstruálja.” *A szabadság foglyai* témáját, és az esszék hangvételét tekintve is egy Fenyvesi Ottó művészeti világába pontosan illeszkedő *kollázsként* értelmezhető. Ezt teszi nyilvánvalóvá az esszéista önvallomása is: „én a valóságot egyfajta kollázsként fogom fel.” Ezt a látásmódot ki is terjeszti Fenyvesi a *kollázst* mint létformát említve: „a sokféleség és a különösség közepette egyre inkább a »kollázs-létforma« határozza meg érzéseinket, gondolatainkat, ítéleteinket.”

Ezekben a művészeti tárgyú esszében is jelen van Fenyvesi nosztalgiaja. Az általa bemutatott jugoszláv közeget és saját akkori érzéseit, benyomásait érezhetően a mai, felnőtt tudása felől fogalmazza meg. „Próbáltuk elfelejteni, hogy az életünk majdnem teljes egészében a túlélésről szólt, hogy egy látszólag prosperáló országnak az állampolgárai voltunk, amely valójában a megosztottság és a rettegés hazája, ahol a mitológia irányítja a történelmet, ahol nacionalisták és vérbosszúra szomjazó törzsek laknak, akik számára a vér és az összetartozás jelentik a legfőbb értéket.” Az itt olvasható negatív körülmények épp az akkori (kétes) szabadsággal szembe- (vagy párhoz?) állítva kapnak mégis a nosztalgia által kicsit melegebb megvilágítást, a fiatalság legendás voltát erősítve. „Írtunk és ittunk, szenvedélyesen habzoltuk azt, amit az ezerkilencszázhetvenes és -nyolcvanas évek felkínáltak:

éjjeleket, nappalokat, lányokat, nőket, könyveket, zenéket, képeket, filmeket, autókat, karriert.”

Az esszéket címe is a szabadságot hangsúlyozza, annak (minimum) kettős értelmezhetőségét. Fenyvesi Ottó szövegei világossá teszik, hogy a *szabadság* fogalma nem értelmezhető a nélkül a körülmény 59 nélkül, ami korlátozná, vagy épp megszüntetné azt. A *lázadás* és a *szabadság* érdekes párfogalmak a kötetnek. A szövegek keserűségét épp az adja, hogy Fenyvesi számára, az ő értelmezése szerint megszűnt az a közeg, ami ellen lázadva a személyes szabadság definiálható lenne. A mai szabadságnak nincs tétje. Fenyvesi Ottó, esszéiből úgy tűnik, jobb híján a mai kor, a mai fiatalság világa ellen lázad. Ez a hangvétel a manapság már ironikusan is hangoztatott „régén minden jobb volt”-szemléletbe simul bele, holott vélhetően nem valaminek az elromlásáról, vagy megszűnéséről, sokkal inkább az átalakulásáról lehet szó. A mai fiatalokról például ez a némileg közhelyes jellemzés olvasható: „Nem nagyon érdeklik őket a társadalmi problémák, a különféle politikai ideológiák, és vallás helyett a márkákat követik, ezáltal ők maguk is egyre inkább eladható (szexuális) árucikké válnak.” Fenyvesi a maga álláspontját nyíltan vállalja is: „Én egy régimódi, konzervatív, gutenbergi »könyves« ember vagyok. Nem akarok már sokat változni.”

A *szabadság foglyai* szövegeivel Fenyvesi Ottó teljesíti a saját maga által megfogalmazott küldetését: „[a] megszerzett tudást nemzedékről nemzedékre át kell adni, ezért az ember egyik legfőbb feladata fenntartani az emlékezés folyamatosságát. Azzal, hogy beszélünk a régi dolgokról, az eltűnőt marasztaljuk.” A kötet sokoldalúsága és ritka témái miatt is érdemes olvasóként ebbe a folytonosságba bekapcsolódni. (*Művészetek Háza, Veszprém, 2014*)

Új Forrás 2015/9 – Szarvas Melinda: Nostalgia-kollázs
Fenyvesi Ottó: *A szabadság foglyai*. Esszék, képek, találatok, törtések

NAPLÓVERSEK

2015. március 15. vasárnap

ami feltárul s ami nem

ami nem tárul fel rejtve marad
a röntgen-sugarak kitakarják
a test csontozatát az izmok nem
láthatóak a bőr puhasága
nem tapintható
a sugár roncsolhat s a láttelelet akár
kíméletlen is lehet de a tapintás
csak kivételes személy számára
s kivételes pillanatokban
engedélyezett – ebben maradtunk
én meghúztam a határt éles határt
húztam szűrőszra hegyezett ceruzával
érzékeny papírra hogy a vonal
felsebbeze a bőrt
a lassan gyógyuló sebek végül
behegednek s ha nem: ügyes kezek
értő öltésekkel összevarrják
az izmokat
ez történt lassan két éve lesz
már csak az összeillesztések
nyoma fáj a tökéletlen tökéletesség
valamiféle egész-érzés amiben
benne van a szétszerelt test össze-
rakásából eredő tapasztalat:
hogy mint valami puzzle-létben
szétszedhetőek s összerakhatóak vagyunk

2015. március 16. hétfő*mehr licht*

zseblámpával világítottuk meg a járdát
kis fénykör ugrált a hepehupás úton
ómama reszketeg kezében a lámpa
útba esett az orosz asszony háza
– ómama nevezte így – mely nappal is
félelmetes ilyenkor este pedig még inkább az
vastag fekete keretű szemüvege volt
s mankóval járt ómama szerint félni kellett
tőle ma már nem tudom hogy miért bár
félelmeim ma is vannak csak a rettenet
tárgya más nem az orosz asszony (ugyan mit is
jelenthetett ez? nemzeti hovatartozást?
valamilyen zavaros háborús emléket?
csupán a másságot? idegengyűlöletet
talán?) hanem például az hogy mi lesz
veled s velem az elkövetkező évek során
melyeknek száma s tartalma egyként talányos
vagy mindez csak azért merül fel bennem mert újra
körülvett a sötétség kint éjszaka van
s a lakásban elvették az áramot?
hogyan kellene lenni élni ez itt a kérdés
s válaszként csak annyi tudható hogy nem így
alámerülni a langyos vízben s nem tudni
semmiről? vajon nem magzatvíz-nosztalgiaából
járok-e mind nagyobb megszállottsággal
termálfürdőkbe is? könyv olvasás írás színház –

62

lenne a válaszdod ami egy egész s nem is szűk világ kész univerzum szellemi tágasság ám a szellem szabadsága még nem a szabadság maga akkor hogyan tovább? szerelemelmélet olvasni (most éppen azt teszem) vagy élni a szerelmet s azt is hogyan? az elmúlt évtizedek szellemi hozadéka annyi lenne hogy már azt sem tudjuk amiről eddig azt gondoltuk hogy tudható? mi az amit tudunk s szavakban is elmondható? hallgatni egyszerre könnyű és nehéz nem tudni kinek-kinek a csendje hová vezet sötétség kint s bent a lélekben is valóban mint egy fasírtban – *mehr licht!* – a megfelelő pillanat hogy goethét megértsd s talán minderre aludni kellene hogy holnap újra feltehessem ugyanezeket a kérdéseket magamnak (lévén hogy az utóbbi időben már csak egy személyben gondolkodom) a magam megnyugtatósaként hogy a körülöttem zajló nagy dilettantizmus közepette legalább tudjam mi az amit nem tudok s mi az mi tudható

A naplóírás formát ad a mindennapoknak. Nyomokat hagy években számolt időnk gyorsan pergő váltópénczéről, az egyes napokról. A vers a létnek ad formát, a semmi sodrával és a hétköznapi banalitásával szemben állít (ki) valamit a nyelvi-formai megalkotottság alkalmi-ságában. Harkai Vass Éva *Ami feltáru l s ami nem* című kötete e kettőt egyesíti, naplóverseiben költeménnyé formálja egyes napjait, bizonyos napjait, amelyek érdemesen-érdemtelenül kitüremkednek a gyorsan pergő vagy

Visy Beatrix 63

A MÉRÉS LÁZGÖRBÉJE

Harkai Vass Éva:

Ami feltáru l s ami nem

éppen lassan múló időből; eseményé, a poézis alkalmává emeli őket a felejtéssel, az időből való észrevétlen kihullással szemben. Így ad jelenlétet, jelenvalóságot napjainak, megtartva őket a vers által a létezésben, a létezésnek, s mivel ezek saját létének megélt időegységei, önmagát, napjaihoz való viszonyát, észleleteit, gondolatait is e verssé formált egységekbe zárja.

A naplóversek pontos dátummal, tehát keletkezésük feltételezhető idejével (akad azért néhány finom elbizonytalanítás) kapcsolhatók vissza a megélt napokhoz, nem oldják el a szálakat a mérhető időtől, a szubjektum életidejétől, referencialitásuk, visszakereshetőségük visszahúzó, a föld felé, nem engedi szabadon (el)szállni e napokat, e verseket a költészet időtlen ege felé; kikötött léggömbök, lebegnek ég és föld között.

Az egyes napok mint az idő életünket strukturáló (mérték)egységek versbe mentésének jelentősége nemcsak a címekbe szőtt dátumok által mutatkozik meg, hanem maguknak a verseknek is rendre felszínre hozott témája az időhöz – múlásához, megéléséhez, eltűnéséhez – való viszony artikulálása, s legalább ennyire nagy szerepet kapnak a (napló)versírást, alkalmait, napjait explicité tematizáló költemények. Nem is maradhatnak el, hiszen a versírás is a napok része, bizonyos idejének kitöltése, egyszerre tárgy és (vég)eredménye e tevékenységnek. Ezek a metapoétikai szövegek tárják fel a legnyíltabban és legpontosabban e naplóversek szerepét a szerző életében, vallanak élet-idő-költészet ars poeticájáról. E szerint a verstelen, feljegyzés nélküli napok a semmibe hullnak, „zuhogtak át / a semmibe mint teli kádnyi víz / a lefolyón”, s csak annak az időnek van értelme, értéke, lényege, ami verssé, költészetté tud alakulni, ami megakad a szavak fésűjén. S az emberi élet időhöz kötöttsége, időbe vetettsége folytán a mindennapi létezés, tevékenység, munka, érzés, gondolat, tehát a nyomok nélküli verstelen életidő is a semmibe hull, „ha nincs vers nincs napló / teleírt lappal teljes napok”.

A naplóversek konkrét napokhoz kötöttsége, jelenidejűsége a pillanatot, a *mostot* balzsamozza be, hasonlóan a fényképhez, a zajló élet csöpp zárványait kapszulálja, megőrizve az élmény, a gondolat, a reflexiók frissességét, aktualitását. Mennyivel másként bánik a megélt eseményekkel, az idővel a napló jelenszerűsége, mint a memoár, a versmemoár, ahogy a 2011. május 20-i bejegyzés is felveti, amely már csak múltó vagy múlt időben képes hozzáférni a dolgokhoz, összegző, megszőró és sűrítő reflexiók, gondolatok többszörös eltávolítottságában, egymásra montírozva pillanatokot, napokat és időszakokat, a kihullott időegységek miatt már összetorlódott események folyamatait és ok-okozatiságát is kitapintva. A memoár másként kezeli az időt, máshová helyeződ(né)nek tehát a hangsúlyok, „számba véve az elmúlt napokat / mint egy levágott s visszaplántált / testrészt kezét vagy lábat visszakapnád / a közben elveszejtett időt [...] megmutatkozna a kevésben / a sok”, de mindig megmutatkozna a veszteség is, a varokkal, hegekkel toldozott idő, szemben a napló kisímított jelenével.

Egyértelműnek tűnik tehát a naplóversek mivolta, funkciója: egyfelől írni a saját élet, saját idő elvesztésének, a semmibe hullásnak ellenében, s még így is „mennyi idő / múlik el lényeg nélkül költészettelen”. A napokhoz kötött feljegyzések a versek beszélőjének időhöz való viszonyát, mondhatni létbe vetettségének tudását is feltárják. Hogyan lehet viszonyulni a jelenhez, mely már a rögzítés, lejegyzés pillanatában múlttá távolodik, („amint írod az épp történő részletet / jelenbeli önmagadat mindez / a megírás pillanatában már a múlt / jelenben rögzített múltja jövőnek”), mindeközben tudni, fejben tartani a véget, a jövő egy bizonyosan bekövetkező ismeretlen pontját. Józan, de fojtogató szembenézés az idő könnyörtelen „furcsaságait” ismerve, „írni / a múlttól a halál ellenében / [...] felettébb veszélyes / műfaj a napló múlttá változtatja / a jelent s a halálba visz”. Másfelől mégis ez, a pillanatok múlttá tömörítése, rögzítése, versbe fogása az egyetlen érvényes lehetőség, még ha törvényszerű a veszteség is: „vannak napok melyeket tíz ujjunk közt / kell átpergetni mint a homokot / semmire se jó naplóba nem illő / szégyenteljes napok”. Így tehát a (kizárólag) vers által létezés, az ég és föld költészettel mérése, a mérhetetlen mérése mégsem válhat a mindennapok rutinjává, még ha olykor úgy tűnhet is a kötet egy-egy darabjából – sőt, mintha időnként elébe lehetne szaladni az időnek, előző este kigondolni a következő nap felütését („nem ébredt korán kávé kevert / rágyújtott olvasott ezt a / mondatot még előző / éjszaka találta ki múlt / időben azt ami lesz / mert mi más történne mint ami / délelőttönként általában / történni szokott”). Bármennyire is szép (szép?) lenne, nem minden nap engedi megőrizni önmagát, számtalan hétköznapi okból rengeteg kapaszkodó (ihlet?) nélküli szótlán idő hull ki a létből. Látható, hogy olykor naponként, hetenként, időnként pedig csak havonta születnek a versek, sőt 2012 augusztusa és 2013

áprilisa közt még egy hosszabb pauzát is rögzíthetünk. Így rajzolódhat ki egy élet(szakasz) lázgörbéje, „hullámhegyek és hullámvölgyek / [...] vagy nagyon magasan / vagy nagyon mélyen hol fönt hol lent / a naplóversek lenyomata sem / más: mint egy lázgörbe mutatja / hogy vannak erős napok és / üresjáratok”.

65

Harkai Vass Éva naplóversei egy ember (egy nő) egzisztencialista alapállását, alapkérdéseit viszik színre, az idővel, az elmúlással, a saját élethez, múlthoz való viszonytal, az élet autenticitásával kapcsolatos észrevételeit, érzéseit, gondolatait költői „üzemmódban” közvetítik; heideggeri értelemben méri az/egy emberi lét érvényét. Ez lakozásának, időzésének alapja, értelme: mértéket venni ég és föld között létezésének tágasságáról, lehetőségeiről. Versben lakozása mérték-vétel; mérték-egységgé e kötetben a napokat teszi, de a mérés aktuusa a fizikai valóság számos eleméhez kapcsolódik. A lakozáshoz és méréshez pedig a teret hajtja igájába, terekben él, tereket jár be, az élettereket vers-terekké transzponálja. A költeményekben megjelenített terek sokfélesége az emberi élet ismert táncrendjének mozgását, dinamikáját mutatja, feltárják e napokban mért élet referencializálható pontjait, közegeit, ugyanakkor e terek, otthonosságuk vagy idegenségük, közelségük vagy távolságuk, sokszor túlnőnek saját konkrétságukon, helyszínszerűségükön, jelentőséget és jelentést nyerne a beszélő érzékelése, viszonyításai, reflexiói által, sokszor már csak a mozgás vagy éppen a mozdulatlanág által is, a térbeli elmozdulásokhoz, mozgásformákhoz köthető ismert metaforák által is, melyek kulturális önreflexivitásunk térbe ágyazottságát érzékeltetik. Az élet, az események térhez kötöttsége, térben történése, a téridő kategóriák elválaszthatatlansága miatt a bejárt, megélt terek – és ezek versbeli megjelenítése – mintha megragadhatóvá tennék a megragadhatatlant, mérhetővé a mérhetetlent, lakhatóvá a lakhatatlant, létbeli kapaszkodók, melyek kiterítik, tapinthatóbbá teszik az időt, érzéseket vagy hangulatokat őriznek, kiéleltetik, hozzáférhetővé teszik az emlékképeket.

A versben ábrázolt terek, elsősorban a szoba, a lakás helyei és az utazás, az úton levés perspektívái teremtik meg e kötet bensőségességét. Azáltal, hogy a szubjektum megnyilvánulásai, reflexiói e konkrét terekből indulnak, illetve ezekben hangzanak el, ezekhez kapcsolódnak – s nem eleve eltávolított, elemelt térelményekkel van dolgunk –, maguk a megnyilatkozások, az élet tereiben tett kijelentések is megőrzik bensőségességüket, közvetlenségüket. Ugyanakkor, s talán ezt a legnehezebb tetten érni Harkai Vass Éva verseiben, mégsem a mindennapokban tapicskolunk, az esetek többségében elemelkednek ezek a versek a padlótól, a már említett lebegés felé. Az apró, hétköznapi dolgokból, látványokból, eseményekből, körülményekből induló

Új Forrás 2015/9 – Visky Beatrix: A mérés lázgörbéje
Harkai Vass Éva: *Ami feltárul s ami nem*

észleletek elindulnak valahogy, valahová, a magasba, grádicson lépkedve, vagy inkább mintha csigalépcsőn, körbejárva dolgokat és helyeket, és megérkezve, észrevételekkel körbevéve, fentről már egészen másnyennek tűnik a látvány, a kiindulási pont, félig eloldódva a talajtól, kap valami általános, egészre vonatkozó, sokszor nosztalgikus, elégikus színezetet.

66 A lakás tárgyai, pontjai, az íróasztal és vidéke értelemyszerűen foglalják magukba a versek beszélőjét, intim pillanatainak, töprengéseinek, alkotásának közege ez, amelyekben az én felnyílik, beszélni, írni kezd. De legalább ugyanekkora jelentőséggel bírnak a távolodás, az utazás terei is, az elmozdulás, a helyzet- és helyváltozás mindig megfigyeléseket, (ön)reflexiókat eredményez. A földrajzi koordináták változásával (például 2011. február 16. szerda, pontos koordináták metszéspontján) a versbeszélő is újradefiniálja magát, helyzetét, viszonyrendszerét; Belgrád, Budapest, Újvidék (és további helyszínek) vagy kiváltképp a tenger identitásának más-más elemét hívja elő, domborítja ki. Az utazások inkább a tér horizontális kitöltését, bejárását, szemrevételezt eredményezik, a városbeli mozgások pedig indulások és érkezések között szőnek hálózatot, ezek között külön érdekesekek és erőteljesekek a felfelé tartó mozgások, hegyre, kálváriára, az időtlen, a mérhetetlen felé.

A tér, térbeli mozgás azonban többnyire első réteg, kiindulás, mivel a versbeszélő általában idővé – eseményné, tartammá – formálja a térben tett mozgásokat, ezáltal rendre visszatér az életidő (el)múlásához, az idő kegyetlen múlásához. Az idő térbeliesítésének legszembetűnőbb példája 2011 évösszegző verse, az *év végi leltár helyett*, amelyben a beszélő „virtuális térképet rajzol” az év során bejárt helyszínekből, tér, idő és mérés, mértékegység ismét egymástól elválaszthatatlanul nyer formát: „elindulások / és hazatérések ki- és be- / csomagolások a kilométer- / óra méri a távolságokat / az óramutatók az előre- / és a visszaállított időt / miközben bennük mintha útra se / keltek s meg se érkeztek volna / egymáshoz s önmagukhoz előbb alig / mozdult majd végképp megállt elfogyott / idegen vaktérképek ismeretlen / égtájai felé siklott ki az / út az idő és benne ők”.

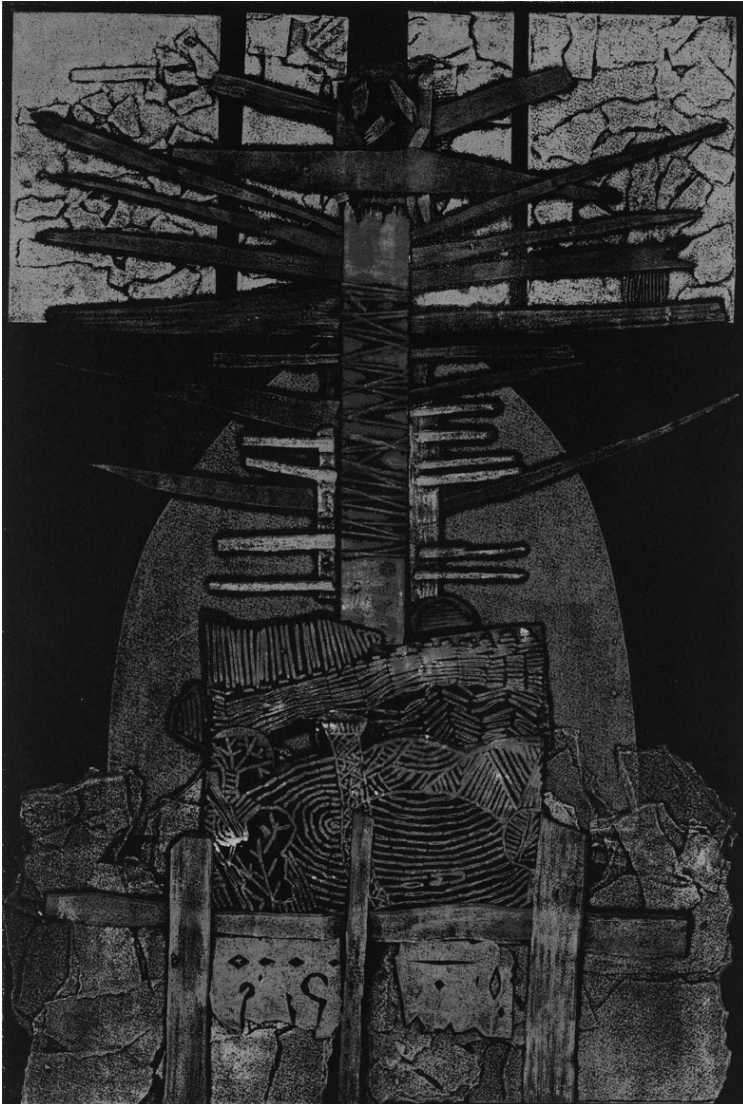
A világ, a dolgok méréséhez tartozik az időjárás körülmények megadása is, ezen belül a hőmérséklet rögzítése a kötet egyik kitüntetett jellegzetessége. A szürke árnyalatainak lapjaira rárajzolt különböző hőfokok kvázi-ciklusokká tagolják a kötet verseit, de a költemények is sokszor meghatározzák a kinti vagy benti levegő hőmérsékletét („ha ily ködös hideg napokon / mint a mai ki sem mozdulsz / mert a hőmérő higanyszála / újra fagyponthoz közelít / és különben sem történik / errefelé semmi de semmi”). A mínuszok és a pluszok nem mindig, nem feltétlenül az évszakokhoz kapcsolódnak, talán inkább a versek hőfokát mérik, az életkedv, a naplóíró érzésvilágának hőmérsékletét, lázgörbéjét, s ez csak egy alkalommal kúszik

20 Celsius fölé. Az értékek közel maradnak a nullához, mérsékeltén temperált kötet az *Ami feltárl s ami nem*: rezignált, nosztalgikus, elégikus.

A kötet, a költőien lakozás további meghatározó eleme a költészet-hez, a költői hagyományhoz való viszony. A sokszor olvasott versek, művek beköltöznek az ember fejébe, átmoszák az életet, történeket, 67 így a verseket is, ezért bármilyen élethelyzetben, hangulatban előbukhatnak, felszínre törhetnek, ahogy sokszor mormolunk napokon át néhány verssort, versmorzsákkal bástyázzuk körül érzelmi életünket, irodalmi alakok válnak ismerőseinkké, fikatív jelenetek idéződnek fel mindennapjaink egy-egy szituációjában. Harkai Vass Éva ezzel a mindennapos természetességgel kezeli a vajdasági és magyar irodalom műveit, verssorait, a legnagyobb természetességgel építi be verseibe aktuális érzéseihez, észleleteihez társuló költői asszociációit, allúzióit, idézi fel és megkedvelt szerzőit, műveit, jeleneteit. Sokszor ezeknek az intertextu-soknak nincs is mélyebb összefüggése, jelentése, egyszerű közérzetek, hangulatok, néhol talán üresjáratok is. Megidéződik szinte a teljes 20. század Csáthtól kezdődően egészen napjainkig, mondjuk Krusovszky Dénesig, a legerősebben talán József Attila, Pilinszky, Parti Nagy és Tolnai Ottó jelenléte érzékelhető. A vendégszerzők, vendég-szövegek ott kaphatnak és kapnak tétet, amikor az egész verset meghatározó, szervezőerővé vagy témává válnak, ezekben az esetekben jóval összetettebb kontextus, viszonyrendszer mutatkozik meg, mint a hangulatokba, helyzetekbe beúszó sorok, utalások esetében. A kötet ilyen szerencsés pillanatai közt említhető a Ladik Katalin ezüstbiciklijét tekerő vagy Tolnai Ottó *tengeri kagylójának* helyszíneit bejáró költemény, de ide sorolható az elgázolt rókatárgy kapcsán megidézett *Rókatárgy alkonyatkor* című Parti Nagy-vers is.

Harkai Vass Éva naplóversei tehát az egyes napok eseményei-ből, érzeteiből indulnak: napszakokból, tárgyakból, terekből, utakból, hét-köznap cselekvésekből vagy éppen a test érzeteiből, ezeket oldja el a valóságos, referenciális jelentésektől, éppen hogy, mivel az önfegyelem, a megfigyelés, a folyamatos önreflexió nem engedí elszállni a végtelenbe e költeményeket, hanem köti, hurkolja vissza a mindennapokhoz, élete pil-lanataihoz. Szerencsés esetben ez eredményezi verseinek azt a különös le-begését, amire már többször utaltam: „a további éveket föld felett / lebegve tölti az ég és föld között / [...] attól függően hogy épp hol melyik / szinten mely tengersizint feletti / magasságon lesz majd a lakozás”. Mindez össze-cseng Heideggerrel és az egzisztencializmus alapállásával, a költőien lako-zással: „A költés nem szárnyal s emelkedik túl a földön, hogy elhagyja azt és fölötte lebegjen – éppenhogy a földre hozza az embert, a földhöz, s ily módon a lakozásba.” A költés egyfelől az emberi lakozás alapképessége, másfelől

lényege szerint „nem mindennapi formát ad[...] / a létnek”, kitölti az ürességet, a semmit, ha tudja. Ám a magány, üresség artikulálása a kötet vége felé mintha egyre erősödne, s az *óajhogy* zárlata is, mintha eltörölve, visszavonva a kötet fontos és meghatározó elemeit, a napszakokat, a teret
68 és az időt, ezt támasztja alá: „az ürességet kitölti / valami amitől minden még / nagyobb maga az üresség is / a kutak mélye / a kitágult szférák / az éjszakába nyúló hosszú nappalok / hol marad tér és idő hol az az út / hol önmagaddal ki nincs már / újra összefutsz”.

TÍZTŐL FÉL HÁROMIG

Hét évvel volt idősebb nálam.
Unokatestvéreknek tűntünk,
valójában azonban a nagynéném volt.
Amikor elkezdett középiskolába járni,
eltávolodtunk egymástól.
Másokkal barátkozott,
már én is iskolába jártam
és nem voltam érdekes a számára.
A középiskola befejezése után rögtön férjhez ment.
Három év alatt két gyereket szült.
Egy fiút és egy lányt.
Huszonkét éves korában elvált.
A gyerekek nála maradtak.
Ezután ismét találkoztunk egy családi összejövetelen.
Sokat beszélgettünk,
és meghívott magához.
Tizenhét éves voltam.
Tíz órákor értem oda.
A gyerekei már aludtak.
Hajnalig beszélgettünk,
közben megittunk egy üveg vörösborot.
Egy hét múlva ismét meglátogattam.
A gyerekek aludtak,
én hajnalban hazamentem.
Ezután rendszeresen eljártam hozzá.
Nyíltan beszélgettünk mindenféléről,
én a szüleimmel való kapcsolatomról,
a lányokról, akik állandóan körülöttem legyeskedtek,
ő a férjéről,
az együtt töltött éjszakáikról,
arról, hogy mikor, miért romlott meg köztük a viszony.
Mindig megittunk egy üveg vörösborot.

Az ágyban feküdtünk.
A hajamat cirógatta,
miközben a volt férjéről beszélt.
Pokróc volt ránk terítve.
70 Néha megsimogatta a kezemet.
Már majdnem két éve így megy.
Hetente legalább egyszer elmegyek hozzá.
Tíz után érkezem, háromkor már otthon is vagyok.
A szüleimnek azt mondom,
hogy a barátaimhoz megyek.
Egyre többet beszél arról,
hogy találnom kellene egy hozzám illő lányt.
Ilyenkor mintha remegne a hangja.
Közelebb húzódom hozzá.
Az orrából kiáramló levegő a fülemet csiklandozza.
Így fejezzük be a beszélgetést.
Ezután már csak hallgatunk,
és erősen szorítjuk egymást.
Fél háromkor elindulok haza.
Szerdán tízkor újból jövök.

M. K. 1911.

U. 1911. 1911. 1911.

Fogy a magyar, a vajdasági magyar meg hatványozottan. Tudjuk és félünk tőle. Az értelmiségünk a száraz statisztikai adatokat lebegteti, a sajtó néha hírverést csap körülötte, megoldást azonban nem nyújt, rejtve marad a valóság.

Nem elég a divatos szavakat mantrázni, mint amilyen a munkahelyteremtés, a felzárkóztatás, a szülőföldön maradás. Szintén haszontalan a dohos mellveregető nacionalizmus felmelegítése, álhazafias szólamok puffogatása a gyermekáldásról, miközben figyelmen kívül marad, hogy ezek a gyerekek miért is nem születnek meg.

Elnéptelenedő falvakról siránkozunk, azonban akinek megsüpped a suvickolt cipője a falusi sárban, az szűkölve menekül vissza a politika, a színház és irodalom langymeleg gondjaiba. Vannak olyan sorsok, olyan helyeken, amelyek közösségünk minden baját a maga legtisztább valójában mutatja. Az út vár, csak el kell indulni.

NINCS MEGÁLLÁS!

A csontkeménnyé száradt rögökről a még tocsogós sárba csúszik a kerék. Nem kerülhetünk, a dűlő közelében szántanak, minden rögért folyik a harc. Korábban szélesebb volt az út, fasorral, füves peremmel. Igen, valaha sokan laktak erre, mára csak ők maradtak. A még álló rozoga szállások kiveret kutyáknak és szegénylegényeknek adnak menedéket. Az övük sem sokban különbözik. Akác, bodza, csipkebogyó, s mindenféle gyom fonja körbe a dűledező épületeket, az öreg eperfa alatt baromfik kaparnak, apró trágyarakások szerteszt, miközben a falusi portán éjjeli szarkák hordják szét a cserepet és sódert, a téglákból az utcabéli gyerekek építenek várat.

Egy farka kutya szalad elénk, elvadult szörnyetegként harapdálja a még forgó kerekek gumiját. Dudálunk, mire a háziak, az öregasszony és két

Takács Rajmund 71

ANNYIT DÓGOZNAK, DE A NŐKNEK NEM KÖLLENEK

A vajdasági vidék önbizalom
nélkül maradt aggregényei

fia rohan felénk. Hajlongva lépkednek, közben széles mozdulatokkal próbálják rendreutasítani a kutyákat. Hiába, a megvadult dögök csak percekre hátrálnak, közben a gazdáikra is morognak.

– *Nem harap, gyertek!* – kiáltják szinte köszönés helyett. Persze,

72 a saját kutya sosem harap.

– *Na most ementek, fussatok be gyorsan!* – kiszállunk és határozott mozdulatokkal lépkedünk a bejárat felé. Az egyik legény kaján vigyorral nyitja az ajtót. Megcsap bennünket a tanyaszag, a pucolatlan vertfalak, a töredezett linóleum padló, a “tehenes ruhák” összetéveszthetetlen szagot árasztanak. Akár otthonos is lehetne.

– *Üjjetek ide hajjátok* – ugrik oda az öregasszony – *mingyá eteszem ezeket a ruhákat. Hozz má be egy széket fiam* – a gyerek, aki már negyven felé közeledik, nehezen mozdul, az anyja pironkodva próbál rendet rakni – *lássátok, ilyen csunyaság van nálunk, mindig csináni kő valamit, nincs idő összepakóni.*

– *Nem baj, hagyja nyugodtan, jó lesz itt* – feszengve próbáljuk nyugtatni, de nem sokat ér. A tanyasiakat zárkózott, csendes embereknek mondják, de nem igaz. A tanyasiak beszélnek, örülnek ha valaki betér hozzájuk, mint a régi idők garabonciás diákját veszik körbe és áhitattal hallgatják szavait. Eszembe jut nagyszüleim tanyája. Emlékeszem, a környék megannyi elestet, a társadalomból kiszorult, furcsa alakja fordult ott meg. Púpos béres,

perverz öregember, fogyatékos testvérpár, világjáró munkanélküli kapta meg azt a figyelmet, amit máshol nem.

– *Fiatal menyecske kéne a házba!* – törtem meg a feszengést kicsit szégyenkezve a pofátlan és közhelyszerű mondatommal.

– *Hát kőne má, dehát ezek a mai fiatalok* – folytatja az öregasszony, aki láthatóan

tyúkanyó módjára uralkodik a gyerekein – *meg a lányok se olyanok mosmá, ez az igasság megmondom én. Nem komolyak, meg hát ebbe mai világba, nem is könnyű, meg nem nagyon szeretnek dógozni, me má mindegyik kivan tanúva, álásba szeretne helezkenni.*

A legények a háttérben ülnek, néha néha behümmögnek, nehéz őket szóra bírni.

– *Háde nem is nagyon lehet tanáni, nem nagyon vannak* – szólal meg végül az egyikük, közben a lábát nézi, amivel a szőnyeg szélét kapargálja.

Kellemetlen a téma – *mindegyik má így érted evan, vagy van má neki faszija, vagy férhő mentek má. Meg dógozni akarna, akkó így bejárni a városba, ide a tanyára se nagyon lehetne, emék én még így néha a diszkóba, ere-ara, van itt néhány ösmerős, emgyünk, á de nem nagyon lehet ott se, mer ott is nagyon fiatalok, meg mind olyan beképzet, nem is nagyon lehet ott velük...* 73

– *Olyanok, há – vág bele újra az öregasszony, felejtve az előbbi kedélyeskedést, elkerekedő szemeiből az anyai ösztön vad kérlelhetetlensége sugároz. Szerinte támadják a fiát, megvédi – be vannak azok nagyon képzve, meg anyagiasak. De csak a láccatra! Van itt ez a kis köröszfiunk, na annak csak ilyen ruha, olyan frizura, főbassza úgy mind a tüske, nem is dógozik, csak az autókká kupeckodik, oszt annak van az anyja szentyit. Ez kő ezeknek a kis cafatoknak, nem a jó gyerekek, pedig olyan jó gyerekek ezek, annyit segítnek nekem, meg dógoznak, oszt ezek meg nem köllenek.*

– *Értem én, de akkor másra is időt kell szakítani, meg egy kicsit a körülményekre adni – veszem át a szót, kicsit megemelve a hangomat, hiszen vita ez már a javából.*

– *Nem lehet azt most így! – kiált bele a másik fiú. Láthatólag ő az idősebb, kisebb göcsörtösebb testű, kiköpött az anyja, akihez hasonlóan meglehetősen agresszíven, mintegy védekezve reagál – Nem érted te ezt, nem lehet itt megáni, ha megász akkó evesző! Csináni kő itt egész nap, tehenet kikő kötni, akkó ződet vágni, birkát legetetni, meg most a kombájt csinájuk, műtkő vettük, oszt javíccsuk. Há mé?... az apjafaszájé, most azé is aggy ki pár száz eurót, hogy levágja más, meg nem szeretem én, akkó várni kő rá, meg nem úgy csinája, ahogy én akarom. Parasztnak anak csináni kő, meghát nem is támogassa az állam a parasztot, csak azokat, akik szociális segélyen vannak. Nézem most is a televíziót, oszt mindennek csak lebaszák az árát, píz meg mindig kőne oszt sosincs.*

– *Én úgy tudom, hogy van itt szép nagy gazdaság meg tartalék, amiből lehetne kicsit modernizálni, befejezni a házat, ha már az az akadály! – feszítem tovább a húrt.*

– *Há van, de a kukorica is megmaradt tavalyrú, nem attuk e, meg akkó vótak itt nagyobb bornyúk is, de azoknak addigra lement az áruk, meg egy akkó megdöglött. Vártuk, hogy hátha alakul, meg a kukoricájé is, kicsit főjebb menne, de asse akart... Há most a házat is, csináni kőne, de most*

abba is bázd bele a píz, oszt akkó ott ál, ezt meg akkó hagyjuk itt, most mikó mindenki gyün ki a tanyára, most meg meny be arra a kis portára. Meghá nincs idő, na...

74 Próbálkoznék még visszaterelni a beszélgetést, de hiába. A család, a magánélet, házasság és nők témája nem tud önmagában megállni. Mindig visszakanyarodunk a gazdálkodáshoz. A gazdálkodáshoz, ami számukra csak az örökös panaszáradat forrása. A birtok, melyek töredéke másoknak jólétet szolgál, ők azonban az örökös rabszolgái. Most még megfőz, kimos, úgy ahogy feltakarít az anyjuk, ezért most még nem is sürgős a nősülés, az anyjuk is úgy beszél róla, mintha csak gyámokat keresne a fiai mellé, ha majd ő nem lesz. Addig marad a megszokás.

ELSZALADT AZ ÉLET

A szántóföldek között vékony betoncsík vezet a faluba. A faluba, mely szakasztott mása megannyi társának, a régi parasztporták váltakoznak a kockaházakkal, és az elszórt emeletes monstroomokkal. Az ágas bogas fák sötét árnyat vetnek a kihalt utcára, ahol csak egy asszony biciklizik. A központban szinte elbújik a távolról még hivalkodó templomtorony, egy jellegtelen parkocskában egy földszintes középület. A sarki boltnál balra, aztán jobbra. Ez még nem az, ez sem, majd a következő – tanakodunk a cifra vaskapuk előtt haladva. A sátortetős jellegtelen házat magas kerítés takarja, az előkertben kivénhedt gyümölcsfák, az esőzéstől begazosodott a ritkás pázsit. Benyitunk.

Nem rendetlenség fogad bennünket, hanem középszerűség, fájdalmas falusi megrekedtség. A hosszú portán fészerek, istálló, különböző hevenyészett pajták. A góré mellett traktor árválkodik, kapcsolható eszközök hosszú sora, a tyúkok kapargálják a jászolból kitért szénát.

– *Erre gyertek, ide találtatok? Nem volt nehéz megmondtam* – tessékel be bennünket házigazdánk, a harmincas évei elején járó fiatalember. Kicsit kínosan mosolyog, modoroskodik.

– *Kicsit furcsa így kimondani, hogy agglegény lettem* – őszintén nevet – *de nem baj, hát most ha ez az igazság akkor ez. Így harminc felett már valóban az felé tendálok. Habár mindenhol sok a válás, mi meg még mindig ajvélünk.* (ajjveszékel – a szerk. megj.) *Lehet, hogy sokan ebbe menekülnek, na*

de ki tudja, lehet, hogy én sem agglegény vagyok, hanem szingli! Most mit molyogsz? Ez most divat, nem?

Na de álszent vagyok, mert nekem is van egy képem az agglegényekről. Szerencsétlen kiöregedett alakok, akikből kocsmatöltelék lesz. Azért én is rájövök, hogy senki sem önként választja ezt, hanem van ott valami 75 bibi a háttérben. De szinglinek nem mondanám őket. A szingli egy életformát jelent, amit többé-kevésbé mindenki maga választ. Meg tudtommal, csak a párkapcsolatra vonatkozik, attól még egy szinglinek van munkája, karrierje, barátai, hobbjaja, élete. Na, ezeknek a falusi agglegényeknek a felsoroltakból semmijük sincs. Nincs élet komám, ez a mocskos falu kifacsarja belőled.

– Pedig rajtad nem látszik, humorodnál vagy, a lányok

pedig szeretik a szórakoztató fickókat – vetem közbe, tulajdonképpen nem is csak illemből. Valóban az.

– Nahát az nem sokat számít ismertség meg önbizalom nélkül. Nekem meg egyik se volt. Meg errefelé senkinek. Miből lett volna? Már gyerekkorodtól kezdve beleverik a fejedet ebbe a paraszt életbe. Féltre ne érts, nem a munkáról van szó, a munka jó dolog, csak szélesedik az ember válla. (nevet) Amerikában is dolgoznak a fiatalok, nincs ezzel semmi baj. Szörnyűbb a lelki terror, az állandó ajvékolással, a lelkiismeret-furdalás keltéssel. Mintha ebben élvezkednének az emberek, nem tudom miért van ez így. Tudod mit? Én hazai tévét, meg rádiót már nem hallgatok. Mert ott is csak ezt csinálják, pedig inkább nyugtatni kellene az embereket, hogy hagyjátok már a francba, megveszik azt a jószágot, terem a föld, nincs semmi baj, éljetez inkább, élvezzétek az életet, amíg lehet. Ez ment itt is, kis karótnyelt hülyék voltunk, voltam én is. Ez meg ezekben a vacak diszkókba pláne nem működik.

– Akkor ezek szerint járatok szórakozni?

Új Forrás 2015/9 – Takács Rajmund: Anyát dőgoznak, de a nőknek nem köllenek – A vajdasági vidék önbizalom nélkül maradt agglegényei

– *Ó hogyne, mint a nagyok!* – tör ki belőle egy harsány nevetés, azzal az alig észrevehető gúnyjal, mely sok elpocsékolt évvel való leszámolást mutat. – *Mentünk a diszkóba! Beült öt béna a rozoga autóba, és mentünk szórakozni, közben megtárgyaltuk, hogy szárad a széna, ki vett földet a faluba. Az új traktor az féléves téma volt. Aztán odaértünk be a hangos zenébe a tömegbe. Mit csináltunk?... Körbe mentünk, aztán körbe álltunk, és ittunk csöndben. Aki nem volt szégyenlős, az megbámulta a csajok seggét. Ismerkedni? Ha én pali létemre, ilyen jó véleménnyel voltam magunkról, akkor a lányok vajon mit gondolhattak... Na hagyjuk már!*

Ha nem is mondjuk ki, rájövünk, ő is áldozata annak a helyzetnek, ami a vidéki fiatalok nagy részét sújtja. Lakhelyének elzártsága miatt nincs lehetősége szélesebb ismeretségi kör kialakítására, amit súlyosbít, hogy a magángazdálkodásban tevékenykedik, ahol szintén nem találkozik a kortársaival. A falusi földműves fiatalok számára az egyetlen társas lehetőség a hétvégi diszkó, ahol a már meglévőkapcsolati háló működik. Tehát azok beszélgetnek, táncolnak, szórakoznak együtt, akik már eleve ismerik egymást. Paradox módon, a közvélemény el is ítéli azokat, akik diszkóban ismerkednek.

– *Nem voltam soha olyan társaságban, hogy lányok lettek volna a közelemben. Akkor még nem voltak ilyen osztálybulik, meg ilyen nagy társaságok, mint a mostaniaknál. A lányok már nyolcadik után férjet vadásztak maguknak, rögtön összejöttek valami öreg ipsével, oszt lekomolyodtak, nem jártak így bulizgatni. Nekem meg nem voltak lány rokonaim, szomszédaim, akiken körösztil ismerkedhettem volna. Kicsi nagyon ez a falu itt, nem tudsz találkozni, nincs sport, nincsenek üzletek, vendéglő, park, tér, mittudomén, valami klub, vagy ahol megismerkedhetnél, esetleg szimpátia kialakulna. A szüleink elintézték azzal, hogy eridj a diszkóba oszt fogj a nagylányt. Persze voltak azért kapcsolataim. És? Nem voltak jók, mi ebben a furcsa, miért egy falusinak vernie kell a seggét a földhöz, ha valakit sikerül összeszedni? Nem tudom, nem akarom ezt az életet. Láttam ahogy a nők tették magukat, szédítették a pasikat, aztán mikor összeszedtek valakit maguknak, pár hónap alatt olyanná váltak, mint bármelyik paraszt öregasszony. Nekem ez nem kellett, változtatni meg nem tudtam. Most meg már mit csináljak? Megöregszem...*

A VILÁG VÉGÉTŐL BALRA

Kanyar jobbra, kanyar balra, csapong velünk a keskeny betonút. A kietlen tájon hatalmas gabonatáblák, kiégett szikések. Egy forduló után régi hodályok tucatja mered ránk. Állattenyésztő telep volt, ma üres mind. Néhol már csak a tetők és a vázszerkezet látható. Épületcsontváz. Amíg működött a "birtok", élte a helyieket, aztán a kilencvenes években elsőként lopták szét...

Ahogy elérjük az első házakat letérünk az útról, a kátyús kis ösvényen traktorok sora jön szembe. A több százezer eurós gépcsdák mellett 77 szegénylősen eltörpülnek a málló vakolatú viskók. A fényes burkolaton megcsillan a napfény, minden alkatrész kidolgozott, erős és fenséges. Vezetőik

ránk sem hederítenek, büszkén trónolnak vagyont érő játékszereikben. Hát ez a modern mezőgazdaság!

Az új urak a helyieket már nem alkalmazzák, nem lehet rájuk bízni a vagyont érő erőgépeket. Hozatnak más helyekről, családos fiatalembereket, akiknek szükségük van a havi harmincezerre, egy ideig. Amíg ki nem mennek németbe. Már készül az útlevél, az új, az uniós.

Az ittenieket ez már nem érdekli. Szociális segély, napszám a néhány nyomorúságos tanyán, kukorica böngészés a pár malacnak. Ennyi. Ebből kell élni, vagyis túlélni.

Az egyetlen utca nyomorult kis zsellértelep, szűk portácskák, keskeny vályogházakkal, a felső faluban elszórt tanya formák, előnyük a nagy udvar és a lejárta a surjános, vizes laposhoz.

A kettő között a szociális házak. A munkásoknak építettett, nyomorúságos kis egyen viskók, nagy füves terület közepén. Park lett volna itt, mozi, pad, játszótér. Igazi socialista falut akartak létrehozni, de csak ez a furcsa katyvasz sikeredett belőle. Itt lakik következő vendéglátóm. Viszontagságos gyermekkor, eltéblábolt fiatalkor, alkohalmámoros férfikor. Élete deléhez érkezett, nem akar egyedül megöregedni.

– Most mit mondjak, mit gondolsz milyenek voltak az én szüleim? Apám egy szerencsétlen részeges szar volt, akit nem is érdekeltünk. Állandóan cirkszolt, aztán elment. Csak azt érezted, hogy mennyire utál bennünket, mennyire fölöslegesek vagyunk, mintha tönkretettük volna az életét. Nem tudott mással se kijönni, zavarodott szerencsétlen volt. Haragszom-e rá? Haragszom, fene tudja, egyszerre haragszom és sajnálom is. Néha azt gondolom, jobb, ha valaki árván nő fel, az legalább tiszta sor. Akkor másokat hibáztathatsz, de ha a sajátjaidat utálod, az mindennél rosszabb! Na ilyet gondolni, milyen szar ember vagyok már, hogy ilyet gondolok, nem?

Csupasz udvaron botorkálunk át, meg-megbotlok a frissen vágott tövekben. A kerítés mellett halomban a száradó lombok, gyomok, látszik, hogy

Új Forrás 2015/9 – Takács Rajmund: Anyját dőgoznak, de a nőnek nem köllenek – A vajdasági vidék önbizalom nélkül maradt agglagénjei

óriási gasztakarítottak el a portárol. Most gyümölcsfák sorakoznak hátul. Ha lesz asszony jó, de ha nem, pálinka akkor is lesz.

– Nagyon rossz a lelkiismeretem, mert láttam én azért, hogy szeretnének ők mások lenni, látom én az emberekben, hogy néznek azzal a szeren-

78 *csétlen tekintetükkel, mint egy kivert kutya, de nem tudnak megváltozni. Nem, csak eszik a szart tovább, és akkor pedig olyan düh önt el, hogy... huhh, valakit agyon tudnék ütni. Félek a nőktől is ez miatt, az az igazság, nagyon félek, hogy eljárna a kezem, vagy kifordulnék magamból. Annyi tüske,*

annyi sértettség van bennem, hogy én azt nem tudom elfelejteni. És már láttam, hogy a nőket ez mennyire nem érdekli, ilyen állapottal, nem szabad nőszülni. Hazugságnak tartom amiket a nőkről mondunk, hogy a nők megértők és megteremtik a családi békét és nagy a lelkük – fájdalmasan, majdnem horkantva nevet, utána felkel, idegesen körbejár a kis szobában, kivessz egy cigarettát a gyűrt dobozból és visszahuppan mellém – ez van, a nők nem értik meg a nyomort, a nőknek erős egészséges férfiak kellene, mint az állatoknál, minden tehén a legnagyobb bika után szaladgál. Én tudom, őriztem teheneket Bánátba. Kibaszott a gazda egy pusztaságba, aztán még majdnem úgy köllött hazaszök-nöm. Élet ez? Munka ez? Ha innen elmegyek, csak ilyen mocskos munkát találok, itt meg nincs semmi nagyon, csak ez a nyomorult házam, próbálok legalább ezt rendbe tenni.

Jajj, asziszted, nem próbálgattam én még megváltozni, próbáltam én már egy kicsit megnyílogatni, meg elmagyarázgatni, hogy értse meg, nekem nem volt könnyű gyerekkorom, sok bajom van, legyen türelmes, de á, semmi... minden nő ugyanazt nyomta, azt a manipulálást, az állandó zsarolást, megpukkad, ríl, hisztériázik, meg nekik elvárásaik vannak, az apjuk bűdös rohadt faszát az evárásaikka! Mer? Van nekik picájuk oszt azé?... jajj istenem, és ugyanaz lesz a vége, mert én meg egyre jobban megutálom őket.

Felpattan és újra tölt a pálinkásüvegből, amit gyorsan leránt, majd újra teleönti a kispoharat. Tőlünk már nem kérdezi, talán jobb is. Majd egy hirtelen mozdulattal kilöki az ajtót és kiáll a verandára. Leordítja a kutyát, ami már egy ideje folyamatosan csahol. Hosszasan végignéz a szürke tájon, majd

visszajön. Idegesen ránganak az arcizmai, felkapja a stampedlit és lerántja az italt, azzal a lendülettel még egyet.

Tudjuk, miután elmegyünk elfogy a többi is, utána pedig várják a cimborák az egyetlen, a csak itt éjfélig nyitva tartó bolt előtt. Néha harmincan is, harminc hasonló sors.

79

Új Forrás 2015/9 – Takács Rajmund: Anyút dőgoznak, de a nőknek nem köllenek – A vajdasági vidék önbizalom nélkül maradt agglagényei

Irena Matijašević*

VIRÁGÁRUSNŐ

80

Ismertem egy virágárusnőt
A kerületemből
Az ő szerény üzletében
Szalaggal átkötött papírpa
Csomagolták a virágot
Hasonlóan a a többi félreeső
Eldugott boltok eladóihoz
Kevés vásárlóval
Kevés haszonnal
Ő is folyton csak fecsegett
Elmondta hogyan
Adott tanácsot lányának és fiának
Aki nem ment még férjhez s aki még nőtlen
Szerinte semmi értelme az esküvőknek
Hisz azok egy zsák pénzbe kerülnek
El is csodálkoztam
Ha én virágkötő lennék
És ha volnának gyermekeim
Én biztosan rábeszelném őket
Mesteri csokrokat kötnék
Bokrétát a keresztszülőknek
Díszítést az asztalra
Rozmaringot a szegletekbe
Meg mindenféle csodákat
De ő a vadházasságot dicsőítette
Számításból
Vagy a házasságot kevés pénzzel
Virágot nélkülöző szűkös esküvőt
Szerinte egy befizetett New York-i út többet érne
Elcsodálkoztam
Miért éppen oda
Mindehhez már ragyogó csokrot kötött
És mintha szavai belefészkeltek volna
Szép volt én mégis sajnáltam
Az volt az érzésem
Hogy a virágok asszonya
Csupán csak utazni szeretett volna egyszer az életében

*1965-ben született Zágrábban. Horvát költőnő, esszéíró és rádióműsor-szerkesztő.

Božica Zoko*

HARCMEZŐ

81

délnek szegeződő tekintet
és így egész nap
délnek
lehetséges-e így az élet
a keresztény találni fog
majd magának harcmezőt
hol keresztet hagyhat maga után
legyen az bármilyen apró
homokba írt
mit széjjelhord a szél
majd csak ezt követően
érkezhetnek a többiek
meglelni saját koordinátáikat

*1963-ban született Vinkovciban. Horvát költőnő. Számos verseskötete jelent meg.

LEBEGŐ FA

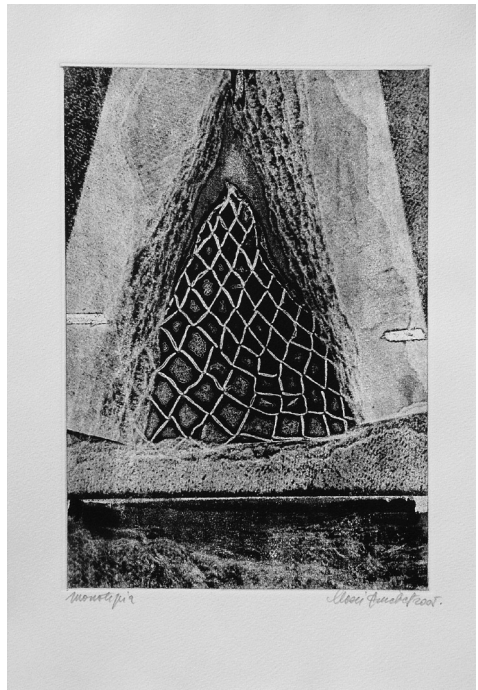
82

ne higgy
légy inkább szelíd
ne higgy a vérontásról szóló
gonosz történeteknek
meséknek és mítoszoknak
amiket átéltél
egy napon majd
számokká
évgyűrűkké alakulnak
légy akár a fa
amelynek sötétlő
gyökereit lenyesték
de ő továbbra is lebegve
nyújtózik az égig
levele komoran zöldellő levél
had áradjon fel fénylőn
s ha majd valaki föltekint
megállapíthatja mily gondtalan
nap is virradt ma ránk

SILÁNY MŰVÉSZET

nem gondoskodom senkiről
semmi sem érdekel
az sem
mi történt három
zsidó nemzedékkel
sem az
a krokodilok
miként szaporodnak
miként nevelnek
utódokat
melyik a legújabb
nemzeti park
az emberek már nem tudnak
élni sem
körüöttünk mindenfelé
silány művészet

83

POÉTIKA

Nincsenek személytelen versek
Nem létezik két egyforma gyöngyszem
Minden fenevad
Mint ahogy a madár is
Különböző hangokon jelez
De rokonítja őket a fájdalom
És a vegytani képletben
H₂O
Az összes óceán vize megtalálható
Ráchel sírása
Újszülött könnye

JÓKÍVÁNSÁG

Minden év elején
Az újságok a főcímlapon
Jelentik be a világvégét
Savas esők
Gleccserolvadás

De amíg forog a Föld
Mi
Akiknek minden napjuk
Egyben az első és az utolsó is
Nyújtófával főzőkanállal
Kergetjük el a félelmet
És tereljük odébb a sparhettól a gyerekeket
Míg föl nem rotyog a szárma
Ki nem sül a gibanica

* 1958-ban született Újvidéken. Esszéíró, költő. A portugál irodalom és költészet (Pessoa, Saramago) szerb fordítója.

FESTINALENTE

85

Sietek

Hogy lejegyezzem a ki nem mondott szavakat

Álmokat és emlékeket

Amelyek elötörnek a feledésből

Mint éledő vulkánból

Láva és hamu

Sietek

Akárha vad erinnüszök üldöznének

Ahelyett hogy a verandán ücsörögnék

Egy pohár madeirával

Vagy csésze teával

Nyugalmas és ráérős

Vénséges angolkisasszonyként

Egy óceánjáró fedélzetén

KÉRDÉS

Fogalmam sincs

Hogyan fejezzem be a napot

Még mielőtt álomba zuhanok

A hófehér dunyha pihéi közé

Elmossam-e a már elmosott edényeket

Eloolvassam-e újra a tegnapi újságokat

Vagy majd hibás számot tárcsázok

És hallom a hangot

Másét

Majd az enyémet

Amely azt mondja

Itt az idő

Sead Begović*

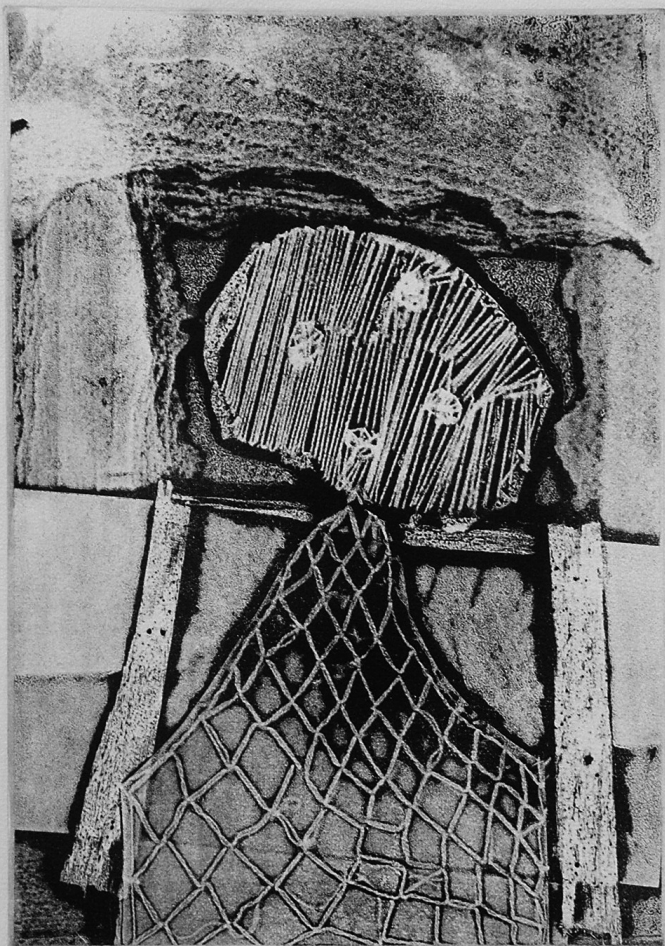
VAKOND

86

Próbálok nyomon követni a vakondot
Amely szétrágja legszebb almafám gyökerét
S amely politikai okokból a föld alatt él
Ezért lehallgatom
Ha feljön a felszínre
Elveszíti lelkét
Túrása bérelt lakásocska
Az én kertemben
Ablak és természetes fény nélküli
Telt csend
Csak a föld moraja hallik
Amely az én életemet is bitorolta
Akár egy koporsóban heverő hulla vagy kísértet
Én és ez a névtelen vakond mondhatni
Együtt éldegélünk
Ugyanazt a nyelvet beszéljük
És ugyanazt az almát rágjuk
Ezért ő soha nem is felejt el engem
Én sem őt
Amikor a talaj felsóhajt
Megjelenik kupacaival a vakond
Barátsággra áhítozik
Együtt érzek vele és osztom bánatát
Mert tudom miféle
Csalódás éri majd az én napfényes kertemben
Amikor megismerkedik földem konzervatív ásványaival
Ahol éppúgy megvesztegetett és megfenyegetett kutyák élnek
Az én öreg politikai ellenségeim
Aztán megismerkedik velem is a csavargóval
Aki saját túrásait követve járja a kertjét
Hogy soha többé ne térjen vissza
Ha mégis utolérem
Átnyújtom neki vándor lelkem
Mint egyetlen szabadságunk
Bukott királyságunk emlékét
A mi közös kertünkben

(Fordította: Szegedi-Szabó Béla)

*1954-ben született Zágrábban. Horvát irodalmár és költő.

Mowlipia

Ally Gumbel 2007

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagi támogatásával jelenik meg. Terjeszti a Budapesti,
a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő, kiadóvezető)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, Zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, felelős szerkesztő)
SZÚCS BALÁZS PÉTER (próza rovat: szbalaazs@freemail.hu , Füstjelek online rovat)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

ACSAI ROLAND (Indiáner-gyermekirodalmi rovat)
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
TURI MÁRTON
POGRÁNYI PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKÉ ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PETER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.